

Romi u Hrvatskoj kroz povijest – od nepoznavanja i stereotipizacije do prihvaćanja i integracije

¹ Aleksandar Racz,

¹ Zdravstveno veleučilište, Mlinarska 38, 10000 Zagreb,

Sažetak

Uvod: Zdravstveno veleučilište je jedina visokoškolska ustanova u Hrvatskoj koja od 2015., poštujući pravilo pozitivne diskriminacije, svake akademske godine omogućava upis po jednog najbolje rangiranog pripadnika romske zajednice na svaki od studijskih smjerova iz područja zdravstvenih neliječničkih profesija, zahvaljujući čemu se broj pripadnika romske manjine sa završenom najvišom razinom edukacije znatno povećava na dobrobit same zajednice, ali i društva u cjelini.

Cilj i svrha rada: Svrha je rada približiti romsku problematiku prvenstveno drugim studentima pojedinih smjerova zdravstvenih profesija kako bi se dodatno povećalo razumijevanje važnosti uvedene prakse pozitivne diskriminacije i dodatno potaknulo većinsko stanovništvo na integraciju Roma u sve aspekte društva, uz uvažavanje i poticanje očuvanja posebnosti i bogatstva romske zajednice.

Metode rada: U radu se na temelju korištenja sekundarnim, javno dostupnim podacima, kao i rezultatima ranije provedenih istraživanja, postupcima analize i sinteze te indukcije i dedukcije daje pregled prisutnosti Roma u Europi i u Hrvatskoj te opisuju osnovna obilježja njihova porijekla, načina života, vjeroispovijesti, jezika i kulture kroz kritički osvrt na odnos između romskih skupina, kao i odnos većinskog stanovništva prema Romima te poziciju romske nacionalne manjine između asimilacije i potpune integracije u društvo.

Rezultat i diskusija: Romi su najveća etnička manjina koju čini najmanje 10 do 12 milijuna ljudi, od kojih više od šest milijuna živi na području EU-a, pretežno u zemljama geografski smještenima na teritorijima središnjih i istočnih država članica te dominantno na području Balkana. Prikaz povijesti migracije Roma prema europskom teritoriju poslužio je kao podloga za kritički osvrt na postojeće spoznaje o teritorijalnim, kulturološkim i dijalektološkim razlikama između različitih grupa Roma kako u svijetu tako i između grupa koje žive na području Hrvatske – sve od njihova dolaska do današnjih dana, s naglaskom na povijest i proces naseljavanja Rome Baje kao najbrojnije skupine Roma koji dominantno žive na području Međimurske županije.

Zaključak: *Rromanipe* ili romstvo pokazuje se kao integrirajući čimbenik identiteta i očuvanja opstojnosti Roma te najvažniji čimbenik kojim se Romi opiru asimilaciji i gubitku identiteta u odnosu na većinsko stanovništvo. Očuvanjem njihova identiteta, kulture i tradicije većinsko se stanovništvo obogaćuje kroz susret i dijalog s drugim, uz poštovanje različitosti i napredak i rast svih uključenih u taj susret.

Ključne riječi: Romi, *Rromanipe*, asimilacija, integracija

Datum primitka: 1.3.2022.

Datum prihvaćanja: 15.6.2022.

<https://doi.org/10.24141/1/8/2/15>

Autor za dopisivanje:

Aleksandar Racz, Katedra za zdravstvenu ekologiju, Zdravstveno veleučilište Zagreb, Mlinarska 38, Zagreb Hrvatska Telefon: 00 385 91 4595 722 e-mail: aleksandar.racz@zvuh.hr

Uvod

Zdravstveno veleučilište jedina je visokoškolska ustanova u Hrvatskoj koja od 2015., poštujući pravilo pozitivne diskriminacije, omogućava svake akademske godine upis po jednog najbolje rangiranog pripadnika romske zajednice na svaki od studijskih smjerova iz područja zdravstvenih neliječničkih profesija, zahvaljujući čemu se broj pripadnika romske manjine sa završenom najvišom razinom edukacije znatno povećava, na dobrobit same zajednice, ali i društva u cjelini. Takvo djelovanje temelji se na implementaciji Nacionalnog plana za uključivanje Roma 2021. – 2027. (Vlada RH, 2020) kojim se postavlja strateški okvir za razvoj jednakosti, uključivanja i sudjelovanja pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj do 2027., a temelji se na Ustavu Republike Hrvatske i Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina, ali i Zakonu o suzbijanju diskriminacije te nizu drugih povezanih zakona i javnih politika, prije svega s Nacionalnom razvojnom strategijom do 2030. godine. Primarni cilj Nacionalnog plana za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. jest unaprjeđenje ukupne integracije pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj te smanjivanje jaza između pripadnika romske nacionalne manjine i ostatka populacije u ključnim područjima intervencije usklađenima sa Strateškim okvirom EU-a za jednakost, uključivanje i participaciju Roma do 2030. godine (Vlada RH, 2020). Budući da u ukupnoj populaciji Roma u Republici Hrvatskoj samo 0,5 % osoba ima završenu trogodišnju višu školu ili visoko obrazovanje, da samo 2,8 % Roma u dobi od 18 do 24 godina pohađa fakultet, a u obrazovanje i usavršavanje u odrasloj dobi uključen je tek neznatan udio Roma (6,3 %), štoviše, samo 3 % Roma srednju školu završava u odrasloj dobi, iskorak koji je Zdravstveno veleučilište napravilo kroz olakšavanje nastavka školovanja pripadnika romske nacionalne manjine na visokoškolskom nivou tim je važniji konkretan doprinos ostvarivanja Nacionalnog plana prema kojem se društvo obvezalo davati aktivnu pomoć osiguravanju nesmetanog prelaska između razina obrazovanja i promicati završetak srednjoškolskog obrazovanja, posebno završetak četverogodišnjih i petogodišnjih srednjoškolskih programa te visokog obrazovanja (Vlada RH, 2020).

Istodobno većinsko stanovništvo o Romima zna vrlo malo ili gotovo uopće ne poznaje njihovo porijeklo, bogatu kulturu, vrlo bremenitu povijest te trajnu borbu za samoočuvanje uz integraciju, a izbjegavanje name-

tane asimilacije ili nedavne povijesne pokušaje potpune genocidne eliminacije poznate kao *Samudaripe* ili holokaust nad Romima tijekom Drugog svjetskog rata. Nepoznavanje vodi u razvijanje socijalne distance prema Romima i njihovu izolaciju, a naglasak Nacionalnog plana upravo je suprotan – učiniti sve u cilju sprječavanja i suzbijanja diskriminacije Roma, podizanja svijesti o pružanju zdravstvene skrbi i pristupu zdravstvu bez diskriminacije, poticati osposobljavanje zdravstvenih djelatnika, studenata medicine i zdravstvenih profesija te drugih visokoobrazovanih stručnjaka za metode prepoznavanja i rješavanja problema diskriminacije i njezinih temeljnih uzroka, uključujući antiromizam i nesvjesnu pristranost. Zdravstveno veleučilište zasad jedino promiče aktivni pristup Roma studijima u području biomedicine i zdravstva, posebice zdravstvenih profesija, a vrlo kvalitetnim obrazovanjem studenata indirektno osnažuje Rome i na tržištu rada i indirektno podupire i promiče zapošljavanje Roma kao kvalitetnih zdravstvenih radnika, posebno u regijama sa znatnim brojem romskog stanovništva.

Cilj i svrha rada

Svrha je rada približiti romsku problematiku prvenstveno pripadnicima većinskog stanovništva, posebice drugim studentima pojedinih smjerova zdravstvenih profesija koji su se dosad uglavnom susretali s pripadnicima romske nacionalne manjine kao korisnicima zdravstvenih usluga, a unazad nekoliko godina sve češće i kao kolegicama i kolegama na raznim studijskim smjerovima. Rad je doprinos nastojanju djelovanja u skladu s Nacionalnim programom za uključivanje Roma, za razdoblje od 2021. do 2027. godine, a kako bi se dodatno povećalo razumijevanje važnosti uvedene prakse pozitivne diskriminacije i dodatno potaknulo većinsko stanovništvo na integraciju Roma u sve aspekte društva, uz uvažavanje i poticanje očuvanja posebnosti i bogatstva romske zajednice.

Metode rada

U radu su upotrijebljeni sekundarni javno dostupni podaci i rezultati ranije provedenih istraživanja, pri čemu su pri izradi teksta primijenjeni postupci analize i sinteze te indukcije i dedukcije.

Rezultati i diskusija

Romi su najveća etnička manjina u Europi koju čini najmanje 10 do 12 milijuna ljudi, od kojih više od šest milijuna živi na području EU-a, pretežno u zemljama geografski smještenima na teritorijima središnjih i istočnih država članica te dominantno na području Balkana u zemljama od kojih su neke članice EU-a (Hrvatska, Bugarska i Rumunjska), a neke su u raznim fazama pristupnih pregovora ili izvan njih (Europski revizorski sud ECA, 2016, 12). Otprilike četiri petine romskog stanovništva u EU-u, a riječ je o oko 5 365 000 od procijenjenih 6 197 100 pripadnika romske zajednice, živi u osam država članica EU-a, i to najviše njih u Rumunjskoj (1 850 000), zatim otprilike podjednak broj Roma živi u Bugarskoj (750 000), Mađarskoj (750 000) i Španjolskoj (750 000), dok je njihov broj u preostalim državama ispod pola milijuna, i to u Slovačkoj (490 000), Francuskoj (400 000), Češkoj (200 000) i Grčkoj (175 000) (ECA, 2016, 12), pri čemu udio Roma u ukupnom stanovništvu pojedine članice EU-a danas varira od 8,6 % Roma u Rumunjskoj, 9,9 % u Bugarskoj, 9,0 % u Slovačkoj i 7,5 % u Mađarskoj do 0,4 % u Hrvatskoj.

Prema odlukama Vijeća Europe, izraz „Romi” odnosi se ne samo na Rome nego i na Sinte, Kale i druge povezane skupine koje žive u Europi, uključujući tzv. Putnike na području anglosaksonskih zemalja (engl. *Travellers*) te na istočne skupine (Dom i Lom) (Europski revizorski sud ECA, 2016). Navedeno znači da se pod zajedničkim izrazom Romi obuhvaća velika raznolikost među spomenutim skupinama, uključujući i osobe koje se izjašnjavaju kao Cigani, neovisno o tome što se romska zajednica ogradila od uporabe tog imena koje je povijesno poprimalo negativne konotacije, iako i danas u raznim jezicima opstojе brojne varijacije tog naziva: *Tsigane* (Francuska), *Zigeuner* (Njemačka), *Zincali* (Španjolska), *Tigani* (Rumunjska), *Ciganos* (Portugal), *Ciganyok* (Mađarska), *Zingari* (Italija), *Ciganas* (Litva) (Europski revizorski sud ECA, 2016, FRA 2012, 2014, 2018).

Izraz Ciganin nastao je iz grčke riječi *athingani*, koja je označavala kršćansku heretičku sektu iz Bizanta kojoj su se pripisivali slični magijski obredi kao i Romima. Drugo moguće porijeklo imena Ciganin veže se uz perzijsku riječ *asinkar*, sa značenjem kovač (Šlezak, 2010; Hrvatić i Ivančić, 2000, 254). Nadalje, romskoj skupini u pojedinim jezicima davao se naziv kojim se njihovo porijeklo povezivalo uz Egipat kao moguću zemlju porije-

kla, na temelju čega su nastali nazivi *Gypsi* (Engleska), *Gitans* (Španjolska), *Egíftos* (Grčka) i *Evgit* (Albanija), odnosno naziv Juđupka (Dubrovnik) (Šlezak, 2010; Hrvatić i Ivančić, 2000, 253). Od 1990. Romski kongres prihvatio je himnu, zastavu, jezik i naziv te se unazad trideset godina službeno upotrebljava naziv Rom, izbjegavajući riječ Ciganin koja je u brojnim jezicima dobila uvredljivo značenje.

Povijest migracije Roma prema Europskom teritoriju i povijesni pregled prisutnosti Roma u Europi i u Hrvatskoj

Točan broj Roma u svijetu nije poznat. Posavec (2000, 236) navodi da pouzdani demografski podaci o Romima nedostaju iz više razloga, od kojih navodi migracije, ali i probleme pri popisu stanovništva uslijed kojih ne bivaju popisani svi Romi bilo zbog vlastitog neizjašnjavanja ili zbog uvrštavanja u neke druge manjinske narode poput povijesnog popisivanja Roma Bajaša kao Rumunja na području bivšeg SFRJ-a prilikom određenih popisa stanovništva. Važno je sagledati i posljedice različitog zakonskog tretiranja Roma kao etničke skupine/manjine te posebice odnos vlasti prema Romima zbog kojeg neki Romi ne žele priznati svoj identitet, što se ogledava u etnomimikriji (Kupirović, 2016, 12). Nadalje Kupirović (2016, 37) rezimirajući sekundarne podatke iznosi da među Romima postoji više grupa i prenosi podjelu Vantić-Tanjić (2008) koja po teritorijalnim, kulturološkim i dijalektološkim razlikama Rome dijeli u četiri grupe:

„Prva skupina su Romi – Kaldereši kojima naziv dolazi od zanimanja kojim su se bavili – kovači, a koji su u centralnu Europu došli s Balkana. Druga skupina su Hitanosi koji naseljavaju Pirinejski poluotok, sjevernu Afriku i južnu Francusku. Treća skupina su Manuši koji naseljavaju pokrajinu Alzas i okolne regije Francuske i Njemačke. Četvrta skupina su Romničali koji uglavnom naseljavaju Veliku Britaniju i Sjevernu Ameriku.” (Vantić-Tanjić 2008, 17; Kupirović 2016, 21)

Romi najvjerojatnije potječu s Indijskog potkontinenta s teritorija koji je danas u sastavu Pakistana (Multan, Sindh, Lahore) i s područja Indije (Punjab, Rajasthan, Gujarat, Delhi itd.) (Kupirović, 2016; Đurić 1987, 18; 2005). Provedena je i analiza glasovnog sustava na temelju koje se pretpostavlja kako Romi potječu iz sjeverozapadne Indije (Dardistan, Kafiristan), s područja oko rijeke Gangesa (Hrvatić, 2004; Bartosz, 2009). Tonković (2017) opisuje prvi pisani dokument koji se odnosi na Rome, djelo perzijskog pjesnika Firdusija, koji opisuje kako je šah Bahram-Gur oko 420. godine pozvao 12 000

glazbenika Lura (Roma), dodijelio im zemlju, žito i blago uz obvezu zabavljanja njegova naroda. Budući da su Luri zanemarili zemlju, šah se nakon prve godine naljutio i poslao Lure neka putuju po zemlji i žive od pjevanja i sviranja (Hrvatić i Ivančić, 2000, 252).

Hrvatić (2004, 368) navodi da se početak seoba Roma možda dogodio i ranije, a povezuje se s događajima iz doba perzijskog šaha Ardashira I. (224. – 241. n. e.), pri čemu se kao razlozi seoba ističu nesigurnost u području sjeverne Indije gdje su Romi živjeli te unutarnje socijalne razlike (kaste). Neki drugi autori navode da su prva iseljavanja Roma možda bila još i u 3. stoljeću pr. n. e., a drugi smatraju da je prvo jače iseljavanje započelo nakon osvajačkih pohoda Džingis-kana u 12. stoljeću (Petrovski, 1997, 19). Slično navode i drugi autori koji pretpostavljaju da su početni pokretači migracija Rima iz pradomovine bile vanjske vojne invazije na Indiju i unutarnji, a po Rome vrlo nepovoljan socijalni sustav kasti (Hrvatić i Ivančić, 2000, 252; Tomić, 2017).

Kupirović (2106, 7) navodi da su Romi u periodu od 5. do 7. stoljeća migrirajući iz Indije prelazili migracijskim putem preko današnjeg Afganistana i Irana te su kasnije prelazili i preko područja Armenije i Turske (Vantić-Tanjčić, 2008, 15). Postoje i povijesno-lingvističke rekonstrukcije prema kojima su se migracije Roma odvijale preko Afganistana i Perzije, a kod Kaspijskog jezera plemena su se dijelila tako da je sjeverna skupina išla preko Armenije, a južna skupina spuštala se uz tokove Eufrata i Tigrisa (Kupirović, 2016). Nadalje, Kupirović (2016, 45) vezu s Armenijom obrazlaže prisutnošću brojnih riječi armenskog porijekla u svim romskim narječjima koja se govore u Europi. Donedavno se vjerovalo da se dio plemena južne skupine kretao u smjeru Sirije i Egipta, preko kojeg su došli u sjeverozapadnu Afriku, te preko Gibraltara u Španjolsku. Međutim, najveći je dio romskih plemena preko Turske prešao Bospor i došao u Europu (Clébert, 1967, 32–34).

Za ovo istraživanje posebno su važne migracije Roma s teritorija Rumunjske u kojoj su još od 16. stoljeća živjeli kao robovi u državnom, privatnom i crkvenom vlasništvu, radeći najteže poslove kao rudari u rudnicima ugljena i zlata. Šlezak (2010, 17) navodi da su: „Romi u Rumunjskoj ostali robovima sve do druge polovice 19. stoljeća”.

Nadalje, Šlezak ističe (2010, 17) da je: „prvi zakon o oslobađanju državnih i crkvenih Roma donesen je 1844. godine te su procjene da je tada bilo ukupno oslobođeno oko 200 000 Roma”. Također, prema Šlezaku (2010, 2019), Romi su bili robovi do 1855., kada su oslobođeni

najprije u tadašnjoj Moldaviji, a godinu dana kasnije, 1856., i u Vlaškoj, te su krenuli uzvodno uz riječne tokove Drave i račvali se pritom u nekoliko grana na utoku rijeke Mure slijedeći riječne tokove uzvodno. Na taj su način Romi došli do prostora Međimurja, što potvrđuje i: „kontinuum naseljavanja Roma uz Dravu i u Srbiji i Mađarskoj” (Šlezak 2010, 17).

Prisutnost Roma u Hrvatskoj – od dolaska do današnjih dana

Vojak (2016, 385, 2018) ističe da je povijest jedne od najstarijih manjinskih skupina u Hrvatskoj nedovoljno istražena tema, s obzirom na to da je i danas gotovo nepoznato romsko doseljavanje i život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju na hrvatskim područjima. Iako ne postoji konsenzus o dolasku Roma na područje Hrvatske, najraširenije je mišljenje da su prvi Romi u Hrvatsku došli tijekom 14. i 15. stoljeća, i to u kraku skupine koji je išao preko Male Azije, Turske i jugoistočne Europe (Hrvatić, 2004). Romi su, prema Štambuku, „zaseban neteritorijalni narod s vlastitom povijesti, jezikom i kulturom” (Štambuk, 2000, 128) kojih na području Hrvatske najviše živi na sjeveru Hrvatske u Međimurskoj županiji. Međutim, Šlezak ističe (2010, 194) da usprkos danas deklarativnoj izjednačenosti s većinskih stanovništvom garantiranoj Ustavom Republike Hrvatske, Romi nose povijesno breme jer su svagdje i u svako vrijeme gdje su bili prisutni ili su još uvijek prisutni činili „marginalnu skupinu stanovništva” (Šlezak, 2010), pa su tako i danas marginalizirani i u Međimurju, neovisno o svojoj brojnosti (Babić 2004).

Povijesni izvori potvrđuju da na području Hrvatske Romi živi od sredine 14. stoljeća (Hrvatić, 2004). Naime, prvi je pisani dokument u kojem se spominju Romi na području današnje Hrvatske:

„dubrovački trgovački spis iz 1362. godine, a u kojem se navodi da su „5. prosinca 1362. godine ‘Egipćani’ Vlaho i Vitan zatražili u kneževoj kancelariji da im zlatar Raden Bratoslavić, vrati osam srebrnih remena, koje su kod njega deponirali” (Kupirović 2016, 46).

Kasniji spomen Roma u Dubrovniku veže se uz spominjanje Rajka Cinganusa iz 1423. (Vojak, Kovačev 2016, 2017).

Povijesno su Romi iz skupine Lovara bili vezani uz Dubrovnik kao trgovci, odakle su se preselili prema Slavoniji, Varaždinu i Zagrebu. U arhivima Dubrovačke Republike iz 15. stoljeća stoji: „Romi su uglavnom bili navedeni kao Zingano, Zingani, Zinganus, Cingalus,

Cinganus i nekoliko izuzetaka kada ih se navodilo kao „Jeđupe” (Kupirović, 2016, 47).

„Romi (Jeđupi) su živjeli u Gružu i već krajem 14. i u 15. stoljeću su formirali srodničke zadruge koje se bave tradicionalnim romskim zanatima (većinom kao kovači i gostioničari) i glazbom” i kao takvi bili su korisni zajednici u kojoj su živjeli (Kupirović, 2016, 47). Osim kao obrtnici, Romi su u Dubrovniku radili i kao vojnici, općinski činovnici, ali su bili i kućna posluga i dvorski ili ulični glazbenici. Bili su prihvaćeni u društvu, što potvrđuje i podatak da u Dubrovačkoj Republici kroz cijelo 15. stoljeće nije bile donesena nijedna odredba protiv Roma (Vojak i Kovačev, 2017, 48).

U srednjem je vijeku romsko stanovništvo živjelo egzistencijalno vezano za gradove u kojima su također bili uglavnom obrtnici (Vlada RH, 2012). Navedeno potvrđuje i prvi spomen Roma u Zagrebu koji ih veže uz 1373. godinu, kada se Romi spominju kao trgovci, krojači i mesari (obitelj Franciskus) (Kupirović, 2016). U Puli je 1497. djelovao svećenik Dominik Ciganin, što govori da su bili prihvaćeni i u crkvenim krugovima. Osim u Puli, postoje zapisi datirani oko 1500. godine kada se Romi spominju u predgrađu Šibenika. Osim zapisa o Romu svećeniku u Puli, postoje dokumenti prema kojima su franjevci trećoredci – glagoljaši u samostanu sv. Jeronima u Martinšćici na otoku Cresu od kraja 16. stoljeća često koristili vještine Roma za obavljanje brojnih kovačkih usluga, poput izrade vijaka ili popravka bačava, dakle ponovno povezano s njihovim kovačkim vještinama (ULJPPNM, 2020).

U srednjem vijeku romska zajednica nije bila brojna, o čemu postoje sačuvani podaci da ih je u Dubrovniku bilo oko 130, a u Zagrebu oko 50. Pripadali su srednjemu ili nižem gradskom sloju i bili ravnopravni ostalom stanovništvu (Hrvatić, 2004.)

Opisani su i dokumenti tzv. *litteras promotorias* na temelju kojih su one skupine Roma koje se nisu selile dobile pravo na izbor vlastitog starješine kojeg su titulirali nazivom vojvoda i dobili pravo da neovisno rješavanju međuromske sporove u vlastitoj plemenskoj skupini i izvan nje (Petrović, 1976, prema Hrvatić, 2004, 370). Cigani „šipuši”, svirači, spominju se u Hrvatskoj 1671. Sto godina kasnije, prema dokumentu *Conscriptio Zingarorum* iz 1781., u Slavoniji je bilo evidentirano ukupno 1326 Cigana, dok su u vojnoj krajini bila upisana 1982 Cigana (Kupirović 2016, 48). Na isto upozoravaju i Kolesarić i Markasović (2020, 62) navodeći da je u prvom popisu stanovništva (1781. godine) najviše Roma bilo u Virovitičkoj (648) i u Srijemskoj (407) županiji, a dvije

godine kasnije u Virovitičkoj se županiji, prema popisu, nije nalazio nijedan Rom.

Marijaterezijanskom i jozefinskom reformom regulirao se društveno-ekonomski položaj Roma u Hrvatskoj i Slavoniji (Vojak i Kovačev, 2017a; Vojak i Kovačev, 2017b), pri čemu je vrijeme carske vlasti Marije Terezije i Josipa II. bilo obilježeno „utjecajem represivne i asimilacijske politike države i lokalnih vlasti prema Romima” s naglaskom na „reformaciju statusa romske populacije kroz provođenje prisilne sedentarizacije”. Opisano pomno dokazuje Šlezak (2010, 10–11), koji opisuje „da su u vrijeme Habsburške Monarhije bili doneseni različiti zakoni i uredbe usmjerene prema pokušajima prisilne integracije Roma, odnosno pretvaranja nomada bez pravnog statusa u sedentarne porezne obveznike” (Marushiakova i Popov 2001; Šlezak 2010, 10). Naime, položaj Roma na području Austro-Ugarske Monarhije tijekom 18. stoljeća posebno su regulirale uredbe carice Marije Terezije, od kojih je prva bila donesena 1761., a druga *a(ller) h(öchste) Entschliessung* 1767. (Horvatić, 2004). Prema uredbi iz 1761. bila su propisana prava, dužnosti i obveze Roma, a prema uredbi iz 1767. Romima je bila određena stroga zabrana života u romskim čergama, što je uključivalo i skitalački način života. Pokušaj asimiliranja u sjedilačko društvo kao oblik rješavanja tzv. „ciganskog pitanja” prisiljavanjem Roma na „uredan i koristan” položaj u društvu doveo je i do dodjeljivanja novog naziva Romima – „Novoseljaci” (Vojak 2016, 433; Vojak i Kovačević, 2016). Najveće promjene donijela je uredba cara Josipa II. iz 1783. kojom Romima je bila uvedena zabrana nomadskog seljenja (osim na sajmove), bilo im je ukinuto pravo biranja i neovisnosti vojvode, uvedena je obveza prihvaćana seoske nošnje, uporaba službenog jezika te obveza identifikacije uz jedno osobno ime i prezime te obvezno označavanje kućnih brojeva u naseljima (Horvatić, 2004). Zauzvrat su Romi dobili pravo bavljenja kovačkim zanatom te ograničeno pravo bavljenja glazbom (Horvatić, 2004). Romima se istom uredbom zabranilo niz ponašanja poput prosjačenja, ženidbe između Roma, a posebno se vodilo računa o djeci koju su tijekom selidbe napustili čergara, a vlasti su ih zbrinule kao siročad (Hrvatić, 2004, 370). Zbog obveze uzimanja prezimena mnogo je Roma kao prezime uzelo naziv većinske zajednice uz koju su obitavali, pa je tako dio Roma u Mađarskoj uzeo prezime Racz, koje nosi i autor članka, s obzirom na to da su bili nastanjeni u području današnje južne Mađarske, dijela sjeverne i istočne Hrvatske i južne Bačke na teritoriju koji se tijekom povijesti nazivao Raczország, odnosno uzeli su prezime koje označava teritorij na ko-

jem su se zatekli. Budući da su se Romi u trenutku donošenja uredbe zatekli na određenom prostoru ili u okruženju južnoslavenskih naroda potisnutih prema sjeveru tijekom turskih osvajanja, na sličan je način uzimano i prezime Horvat kod onih Roma koji su bili u okruženju većinskog hrvatskog naroda, međutim i jedno i drugo predstavlja još jedan dokaz prisilne asimilacije i romske etnomimikrije (Đurić, 1987). Slične zabrane nomadskog načina života u Austro-Ugarskoj Monarhiji uvedene su i tijekom Prvog svjetskog rata uredbom ministra unutarnjih poslova kojom je ponovno Romima bilo zabranjivano putovanje po svim prostorima Monarhije, a time i hrvatskim krajevima u sastavu Monarhije. U smislu navedene odredbe u Monarhiji su se Romima, tj. Ciganima smatrale osobe koje putuju same, s grupom ili obitelji, bez sredenog načina života, koje „sredstva za život dobivaju kroz putujuće zanate, trgovinu, prosjačenje ili na druge nepravilne načine” (Klopčić 2015, 86).

Prvi zapisi o prisutnosti Roma u Međimurju datiraju iz 1688., kada je u Legradu, mjestu koje je u to vrijeme administrativno pripadalo Međimurju, bilo kršteno dijete „ciganskog” vojvode Ivana. Ipak, prema drugim navodima, prvi Romi naseljavali su se u mjestu Podturen tek sredinom 19. stoljeća, kada je u matičnim knjigama tog mjesta zabilježeno da je „10.12.1866. pokraj Mure u Podturnu rođen Adam Bogdan, zakoniti sin Stjepana i Helene r. Oršoš kojem je pored imena zapisano zingarus” (Bunjac, 2008; Šlezak, 2010). Osim Roma Lovara, na područje Hrvatske iz područja Ugarske doseljavale su se i skupine Roma Kalderaša, čije postojanje biva zabilježeno u kotarima Koprivnica i Đurđevac (Kupirović, 2016, 49). Od Roma Lovara Kalderaši su se razlikovali i po izgledu, s obzirom na to da je bila riječ o Romima prepoznatljivima po specifičnoj „svijetloj puti te plavoj ili zelenoj boji očiju što je bila suprotnost prema Romima Lovarima koji su bili tamne puti i većinom smeđih očiju” (Kupirović, 2016, 49). Razlike u izgledu neki autori, poput Đurđevića, objašnjavaju činjenicom da je zapravo bila riječ o istoj skupini Roma koja je nakon seobe iz Tibeta živjela više stotina godina na području Khorosan (Indija), odakle su nakon prolaska kroz pustinju Tar došli u današnji Pakistan, iz kojeg je jedna skupina krenula prema Grčkoj pa su preko današnje Albanije došli i do Dubrovnika (Lovari). Istodobno je druga skupina Roma krenula prema sjeveru prema Karpatima, odakle su došli u Ugarsku (Kupirović, 2016, 49). Teza o dvije skupine Roma, od kojih su Lovari na područje Međimurja došli ranije i iz smjera južnih dijelova današnje Hrvatske, a druga skupina Kalderaša došla je iz područja tadašnje Ugarske, može se temeljiti na navodima da

prvi spomen Roma u Ugarskoj može biti ili oko 1416. ili još ranije, 1241. (Kupirović, 2016, 49). Prema povijesnim izvorima, do 1728. Romi su živjeli u mirnom suživotu s Ugarima, ali su tijekom prve polovine 18. stoljeća migrirali na teritorij današnje Srbije, gdje su osim promjene imena krajem 19. stoljeća bili i prevođeni na pravoslavlje (Kupirović, 2016, 49). Oni Romi koji su se oduprli promjeni vjere u cilju očuvanja katoličke vjere migrirali su iz Srbije, posebice Romi iz skupine Kalderaša i iz skupine Šiljaka, prema hrvatskim područjima oko gradova gdje su već ranije živjeli Lovari (Kupirović, 2016, 49). Nakon dvije skupine, prema Hrvatskoj je krenula i treća skupina Roma katolika iz Srbije koji su očuvali prezimena Oršuš, Oršoš i Bogdan, koji su se nastanili i na području današnjeg Međimurja, a od Roma iz skupine Lovara razlikovali su se ne samo po izgledu nego i po kulturnoj baštini, vjeri i po dijalektu romskog jezika, što su i osnovne odlike i sastavnice romskog identiteta (Kupirović, 2016, 49).

Lovari i Kalderaši nisu bile i jedine skupine Roma koje su nastanjivale na području Međimurja, već su se tijekom 19. stoljeća u Hrvatsku doseljavale i velike romske skupine iz Rumunjske, također preko Srbije, koje su pripadale skupini Koritara i govorile su jezikom *ljimba d'bjlaš*, koji je bio jedan od rumunjskih dijalekata (vlaški dijalekt) (Hrvatić, 2004). Skupina koja je došla iz Rumunjske, uz već prisutne Kalderaše i Lovare, činila je jezgru današnjega romskog stanovništva u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske. S obzirom na to da se ovo istraživanje provodi na području Međimurja, povijesno je važno još jednom jasno istaknuti da je val doseljavanja Roma u Međimurje bio povezan s ukidanjem ropstva 1855., kada su Romi oslobođeni u tadašnjoj Moldaviji, odnosno 1856., kada su bili oslobođeni i u Vlaškoj, nakon čega su se naseljavali na području Međimurja i Podravine. Geografski je važno da su Romi pri naseljavanju primarno pratili tokove velikih rijeka Drave i Mure uz koje su nalazili drvenu građu za izradu predmeta od drva – primarno korita, prema čemu su i dobili ime, odnosno određena im je pripadnost romskoj skupini Koritara (Hrvatić i Ivančić, 2000; Vojak, 2005; Šlezak, 2019). Osim spomenutog zapisao o sinu romskog vojvode u Legradu, prije 1865. u crkvenim knjigama nema spomena ili zapisao o Romima, iz čega pojedini autori izvode zaključak da su se prvi Romi doselili u Međimurje najranije 1864., a na prostoru Međimurja započeli su sesilni način života i ostali do današnjih dana (Bunjac, 2008, 2011).

Stradanje Roma tijekom Drugog svjetskog rata – *Samudaripen* i njegove posljedice

Zahvaljujući doseljavanjima i visokom natalitetu, broj se pripadnika Roma koji su živjeli na području Kraljevine Jugoslavije uvećavao te je prema popisu od 31. ožujka 1931. na tom području živjelo 64 909 Roma, ako se kao mjerilo za pripadnost romskoj narodnosti smatralo samoizjašnjavanje osoba da im je materinji jezik „ciganski”. Od tog broja, prema *Godišnjaku banske vlasti Banovine Hrvatske* od 18. kolovoza 1940., „ciganskim” kao materinjim jezikom tada je govorilo 14 879 osoba koje su se na temelju jezika mogle smatrati Romima (Kupirović, 2016, 50). Istodobno je u Banskoj Hrvatskoj bilo pokušaja prisilnog rješavanja „ciganskog pitanja” kroz pokušaj kolonizacije Roma u Savskoj banovini, koja nikad nije zaživjela zbog izostanka suradnje između lokalnih i centralnih vlasti, ali tijekom rasprave o provođenju kolonizacije ponovno su otvorena pitanja provođenja represija i prisilne asimilacije Roma kroz najave i poticaje zabrane nomadskog načina života, oduzimanja posjedovanja konja i kola, do prijedloga Općinskih vlasti Gornje Stubice o prisilnoj sterilizaciji Roma kao „narodnih nametnika” i „divljaka” (Vojak, 2016, 447) odnosno prijedloga Općinskih vlasti o „prisilnom obrazovanju” romske djece i smještavanju romske djece u „odgajališta” (Vojak, 2016, 448). Sve navedeno jest revitalizacija ideja iz doba prosvjetiteljstva, ali i najava eugeničkog pristupa Romima u nacističkoj Njemačkoj. Razdoblje pripadnosti tadašnjeg NDH-a nacističkim silama dovelo je na područjima Hrvatske do posvemašnjeg, sustavnog i planskog etničkog istrebljenja Roma, prema kojima su vlastodržci iz ustaškog pokreta koji su provodili rasne zakone i nacističku rasnu ideologiju iskazivali posebnu odbojnost. Od uništenja su pošteđene samo dvije skupine njemačkih Roma, Sinti i Laleri, za koje je Himmler „utvrdio” da pripadaju čistom arijskom tipu (Szónyi, 1983). Nacistički genocid nad Romima bio je proveden bez ikakva, čak i propagandističkog „opravdanja” kakvom su masivno bili izloženi Židovi (Mikulić, 2019, 35). Prema Poimeničnom popisu žrtava koncentracijskog logora Jasenovac od 1941. do 1945. (Smreka i Mihovlović, 2007, 10; Škiljan i Babić, 2014, 147) u ustaškom logoru Jasenovac bilo je ubijeno oko 83 000 ljudi, prvenstveno Srba, zatim Židova, antifašista, komunista, ali i desetak tisuća Roma. Zajedno u logorima Jasenovac i Stara Gradiška ubijeno je bilo najmanje 14 750 Roma, od toga je bilo brutalno ubijeno i 5391 djece, 5120 muškaraca i 4239 žena, pri čemu je najveći ubijenih bio 1942. (9710), zatim 1941. (3906), dok ih je 1943. bilo ubijeno 338. Prema kraju rata, 1944. bilo je ubijeno 594, a 1945.

godine 63, dok za dio Roma nije bilo moguće utvrditi godinu smaknuća, što sve potvrđuje jasno prepoznate znatne razmjere stradanja Roma u NDH-u (Vojak, 2018), pri čemu su posebno istraživana stradanja Roma u Ludbregu (Vojak, 2016), Bošnjacima (Vojak, 2018) i Slavoniji (Vojak, 2018) za vrijeme Drugoga svjetskog rata. Genocidna nastojanja okupatorskih vlasti usmjerena na potpuno istrebljivanje Roma potvrđena su istraživanjima o stradanju Roma i prema nalazima zemaljske komisije za Bosnu i Hercegovinu (Milišić, 2017).

Procjenjuje se da je tijekom Drugoga svjetskog rata pobijeno i do 1 500 000 Roma Europe. U Hrvatskoj je obilježavanje 2. kolovoza kao Međunarodnog dana sjećanja na romske žrtve *Samudaripen* započelo Romsko nacionalno vijeće, koje je 2. kolovoza 2012. u suradnji s Centrom za provedbu integracije Roma u EU-u organiziralo prvu komemoraciju na romskom groblju u Ušćici kraj Jasenovca, što je važno u kontekstu rasvjetljavanja postojećih kontroverzija hrvatske povijesti (Veselinović, 2020), sagledano kroz prizmu postojećeg umanjivanja, banaliziranja i poricanja zločina genocida u NDH-u (Kasapović, 2018), kao i u kontekstu komemoracije romskih žrtava Drugog svjetskog rata u socijalističkoj Hrvatskoj, od 1945. do 1991. (Vojak, 2018).

Analizirajući razloge davno ukorijenjenih i do danas prisutnih negativnih stereotipa Europljana prema Romima, neki autori „tamnu boju kože, nasuprot srednjovjekovne kršćanske doktrine svjetla (svijetloga) koja je povezana s čistoćom i nevinošću, u slučaju tamnoputih Roma povezuju s doktrinom mraka (tamnoga), odnosno s grijehom” (Šlezak i Šakaja, 2012, 93). Kupirović naglašava da su Romi stoljećima „zbog svoje tamnije boje kože, nerazumljiva govora i drugačijeg načina života nisu bili prihvaćeni već su predstavljani kao kradljivci, varalice, ljudi koji pale šume, ubijaju divljač i donose bolest te su bili sustavno proganjani” (Kupirović, 2016, 11, prema Vantić-Tanjić, 2008, 15). Uoči osnivanja NDH-a u medijima, ali i u najvišim državnim tijelima hrvatske vlasti o Romima se govorilo kao „društvenom balastu”, „velikom zlu”, „narodnim nametnicima”, „divljacima”, „socijalnom zlu”, „parazitima” i slično, uz naglašavanje poimanja Roma kao „kriminalaca i lijenčina” (Vojak, 2016, 435–445).

Kako iznosi Vlada RH (2012, 26):

„nema suglasja oko mogućeg broja stradalih Roma s područja Hrvatske, no razmjeri su bili ogromni što potvrđuje uvid u poimenični popis žrtava koncentracijskog logora Jasenovac u kojem je popisano imenom i prezimenom ukupno 16 045 Roma, od čega 5599 djece.

Usporedbe radi, prema popisu stanovništva 1931. godine bilo je 14 284 Roma, dok je prvi poslijeratni popis stanovništva od 31. ožujka 1948. godine pokazao da je pokolj ustaške i nacističke vlasti preživjelo samo 405 tzv. 'Cigana', većinom Roma Lovara."

Već pri sljedećem popisu stanovništva provedenom 1953. evidentirano je nešto više Roma, ukupno 1261. Pomalo nelogično, poznajući visok natalitet u romskoj zajednici, njihov broj je 1961. ponovno pao ispod broja evidentiranog nakon Drugoga svjetskog rata, jer je bilo popisano samo 313 Roma. Do smanjenog broja popisanih Roma došlo je iz više razloga. Neki su se Romi izjašnjavali kao Jugoslaveni, na temelju tadašnjeg promoviranja kolektivne pripadnosti istoj naciji, što je dio Roma koristio i kao etnomimikriju. Važnije je da su mnogi Romi bili popisani kao Rumunji, s obzirom na to da podaci pokazuju da se broj Rumunja u Jugoslaviji utrostručio od prethodnog popisa. Konačno, zbog nomadskog načina života, dio Roma uopće nije evidentiran. Nakon 1961. broj Roma ponovno je rastao te ih je 1971. bilo evidentirano 1257, zatim 1981. godine 3858, 1991. godine 6695 te nakon Domovinskog rata 2001. ukupno 9643. Pri popisu 2011. kao Romi su se deklarirali njih 16 976, iako romske udruge procjenjuju da je broj Roma najmanje dva do tri puta veći, primarno zbog etnomimikrije pripadnika romske manjine (Vlada RH, 2012, 26). Romi su na teritoriju Hrvatske: „prvi puta priznati kao nacionalna manjina ustavom iz 1974. godine od kada se Romima jamči zaštita svih manjinskih prava u skladu s važećim zakonodavstvom Vlada RH” (Vlada RH, 2012, 26), uz zaštitu i romskog jezika, što pridonosi institucionalnoj podršci očuvanja etničkog identiteta Roma u Hrvatskoj i Europi (Klopčić, 2015, 83; Kupirović, 2016).

Prema popisu stanovništva iz 2011., u Republici Hrvatskoj bilo je popisano 4 284 889 stanovnika, od čega je bilo evidentirano ukupno 328 738 pripadnika nacionalnih manjina, i to: 17 513 Albanaca (0,41 %), 297 Austrijanaca (0,01 %), 31 479 Bošnjaka (0,73 %), 350 Bugara (0,01 %), 4517 Crnogoraca (0,11 %), 9641 Čeh (0,22 %), 14 048 Mađara (0,33 %), 4138 Makedonaca (0,10%), 2965 Nijemaca (0,07 %), 672 Poljaka (0,02 %), 16 975 Roma (0,40 %), 435 Rumunja (0,01 %), 1279 Rusa (0,03 %), 1936 Rusina (0,05 %), 4753 Slovaka (0,11 %), 10 517 Slovenaca (0,25 %), 186 633 Srba (4,36 %), 17 807 Talijana (0,42 %), 367 Turaka (0,01 %), 1878 Ukrajinaca (0,04 %), 29 Vlaha (0,001 %) i 509 Židova (0,01 %) (Vlada RH 2012, 27).

Danas su Romi tek jedna od 22 priznate nacionalne manjine koja je prema definiciji „dio nacionalne cjeline koji je zbog povijesnih ili političkih razloga ostao izvan granica područja/države na kome živi većina pripadni-

ka toga naroda i koji ima svijest o pripadnosti naciji kao posebnu društvenom kolektivitetu” (Heršak 1998, 160).

Prema popisu stanovništva iz 2011.:

„u Hrvatskoj živi 16 975 Roma Iako njihov broj ne prelazi udio od 0,4 % u ukupnom stanovništvu Hrvatske, Romi čine važnu etničku zajednicu budući i da se umnogome razlikuje od većinskog stanovništva prostora u kojem žive čiji ukupni broj prema neslužbenim podacima Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH u Hrvatskoj može iznositi i 30 000 do 40 000” (Vlada RH 2012, 26).

Neki autori u svojim radovima za Rome upotrebljavaju naziv „etnička skupina”, a ne „nacionalna manjina”. Šlezak (2010, 10) polazi od tvrdnje da: „iako Romi u Republici Hrvatskoj formalno ostvaruju status nacionalne manjine, ona prema svojim obilježjima to nije”. Negiranje statusa nacionalne manjine utemeljuje na činjenici da „Romi nemaju vlastitu državu, uslijed čega niti većina Roma nije nastanjena na jednom prostoru čime bi pripadnici njihove zajednice nastanjeni van matičnog prostora mogli biti smatrani nacionalnom manjinom” (Šlezak, 2010). Stoga Šlezak za Rome uglavnom upotrebljava pojam etničke skupine koja „označuje jednu ili više skupina ljudi, odnosno zajednicu čiji pripadnici dijele zajednički identitet na temelju iste kulture, religije, jezika, običaja i drugih čimbenika” (Heršak 1998, 54). Međutim, Šlezak (2010, 10) navodi i da je Rome moguće definirati i kao „etničku manjinu”, koja predstavlja „skupinu manju od ostatka stanovništva države u kojoj živi, a posjeduje osebujna kulturna, fizička ili povijesna obilježja (tradicija, svijest o podrijetlu) u odnosu prema ostalima (većinski narod, druge skupine)” (Heršak 1998, 54). Šlezak (2010, 10) ističe: pojam „etničke manjine’ koristi se sa svrhom raspoznavanja manjina čiji matični narod nema vlastitu državu, za razliku od nacionalnih manjina čiji matični narod posjeduje vlastitu državu”. Međutim, s obzirom na to da su u Ustavu Republike Hrvatske Romi navedeni kao nacionalna manjina, u ovom radu zadržan je taj naziv, uvažavajući navedeno obrazloženje o Romima kao etničkoj manjini.

Romske skupine u Hrvatskoj i njihov međusobni suodnos s naglaskom na Rome Bajaše

Povijesna je činjenica da su Romi koji danas žive na području Hrvatske u ove krajeve došli tek nakon Drugog svjetskog rata, s obzirom na to da je najmanje 16 000 Roma pobijeno tijekom *Samudaripena* te je u prvom popisu provedenom 1948. neposredno nakon Drugog

svjetskog rata na području cijele bivše države Jugoslavije bilo evidentirano tek 405 Roma.

Zbog toga Kupirović (2016, 52) s pravom povezuje:

„povećanu prisutnost Roma u Hrvatskoj u drugoj polovini 20. stoljeća ne samo s tradicionalno visokim natalitetom romske populacije, već i s činjenicom da su se nakon Drugog svjetskog rata na područje današnje Hrvatske naseljavali i Romi drugih skupina”.

Migracijskim procesima na područje današnje Hrvatske doselio se niz romskih skupina sa svojim vjerskim, običajnim i jezičnim različitostima, od kojih većina nije bila ovdje prisutna, a to su, prema Kupiroviću (2016, 52), ponajprije:

„Kanari (kokošari, posljednji čergari) iz Srbije i Crne Gore koji su bili pravoslavne vjere (1960. godine), zatim Romi Ludari (najbliži Bajašima, Kotirati) iz Srbije također pravoslavne vjere (1960. – 1965. godine), potom Horahaji iz Bosne, Makedonije i Kosova koji su bili muslimanske vjere (Arlije, Aškalije, Gopti, Gurbeti, Kovači, Mečkari 1965., 1970., 1980., 1988., 1993., 1994. godine) te zaključno Sintini (cirkusanti, lunapark 1975. godine) iz Austrije i Italije, po vjeri katolici poput Lovara.”

Na taj način te naknadno doseljene skupine, zajedno uz prethodno prisutne preživjele Rome Bajaše (Koritari), a zapravo potomke onih koji su došli iz Rumunjske preko Mađarske u periodu između 1909. i 1915., zatim preživjele Rome Kalderaše (kotlari) i Šijake (metlari) čiji su preci došli iz Mađarske, Srbije i Rumunjske u periodu između 1892. i 1914. te Rome Lovare koji su nekad bili u većini, a danas su u manjini, čine osnovu današnje romske populacije u Hrvatskoj (Kupirović, 2016). Kupirović ih ubraja u:

„osam skupina Roma u Hrvatskoj koje se međusobno razlikuju prema jeziku, vjeri te načinom života usprkos suštini – romstvu koje ih sve manje povezuje i koji uz ranije spomenute razlike i u boji kože i načinu života, nemaju razvijene međuskupinske odnose na način koji bi bio usmjeren prema zajedničkom djelovanju prema općem boljitku položaja Roma u Hrvatskoj” (Kupirović, 2016, 52).

Romi s Međimurskog prostora za svoju skupinu upotrebljavaju isključivo naziv Bajaši:

„pa im je i jezik osnovni element identiteta, odnosno oni sebe sami sebe identificiraju na temelju jezika kojim govore. Na taj način taj naziv je preuzeo primat u smislu etničkog identiteta, te se naziv Koritari danas vrlo rijetko koristi” (Kupirović, 2016, 52).

Stariji povijesni izvori na koje upućuje Vojak (2005, 116) pozivajući se na Fancev (1912, 3) opisuje da na prostoru Hrvatske postoje:

„tri glavna romska plemena koje naziva Kolompari koji su u to doba bili romski nomadi, govorili ciganskim jezikom s indijskim narječjem, a bavili se popravkom kotlova, trgovinom konja i prošnjom, zatim Koritari koji su bili sjedilačko pleme, govorili rumunjskim jezikom, nosili cigansku odjeću, izrađivali korita i kućanske predmete) i kao treću skupinu isticali su skupinu zvanu Drobni kovači koji su bili sjedilačko pleme, trgovci konjima i glazbenici, a govorili su umjetnim – ‘gegavačkim’ jezikom”.

Na temelju takve podjele Bajaši bi bili povezani s Koritarima, a ostale plemenske skupine s Kolomparima, među kojima osim u jeziku postoje brojne razlike i u zanimanjima, načinu života i običajima. Vojak (2012, 116) također upozorava na način na koji je romske skupine dijelio Horvat, prema kojem su se u ono vrijeme razlikovali:

„Turski Cigani koji su živjeli na području gornjeg Pokuplja, Baranje i Bačke i govorili su arhaičnim ciganskim jezikom), zatim Rumunjske Cigane koji su se dijelili na najmanje dvije skupine i to one stalno naseljene Cigane u istočnoj Hrvatskoj i Srijemu te Čergaše nomade sa prostora između Podunavlja i Podravine te konačno na Karavlaste s prostora gornje Posavine i Like” (Vojak, 2005).

Kupirović (2016, 52) navodi da:

„razlike među različitim romskim grupama, neovisno o nazivlju, i danas se vide u jeziku, jer iako žive jedni blizu drugih, Romi Koritari i danas govore romski dijalekt *ljimba d’bjaš*, a Romi Kalderaši i Romi Lovari, kao i sve druge doseljene grupe izuzev Bajaša govore *romani chib*, te se s Bajašima međusobno ne razumiju na romskim dijalektima što Bajaše, iako najbrojnije, čini komunikacijski izoliranom skupinom u odnosu na ostale, odnosno prisiljava ih da s ostalim romskim skupinama komuniciraju na slavenskim jezicima, primarno hrvatskom”.

Radosavljević (2010, 2012) objašnjava da jezik Roma Bajaša obuhvaća tri dijalekta stare varijante dakorumunjskog jezika na temelju čega se Rome Bajaše može podijeliti u tri skupine te da Romi Bajaši upravo na jeziku grade svoj identitet, a postoje i mogu se opisati barem tri bajaška dijalekta, varijeteti (dako)rumunjskoga: „erdeljski (veza s Transilvanijom kao ishodišnim prostorom), baranjski muntenski (veza s rumunjskim muntenskim dijalektom, s druge strane određenost Baranjom),

ludarski muntenski (porijeklom iz regije Muntenije na jugu Rumunjske)” (Šlezak, 2010, 158).

Jezik Roma Bajaša: „nije romski jezik već se radi o arhaičnom rumunjskom govoru koji je, zahvaljujući prostornoj i vremenskoj odvojenosti od matičnog jezika, razvio i neke osobitosti” (Olujić i Radosavljević, 2007, 102). Taj su jezik Romi Bajaši preuzeli „tijekom perioda ropstva u Rumunjskoj i donijeli ga u prostore gdje danas žive” (Šlezak, 2010, 158).

U Međimurju, prema Šlezak (2010, 159), nastanjeni su pripadnici skupine koja govori erdeljskim dijalektom, a pojam „erdeljski dolazi od etnonima Ardeleani kojim baranjski Bajaši imenuju pripadnike ove skupine, a dolazi od riječi Erdelj, prema mađarskoj riječi Erdély koja je povijesno označavala Transilvaniju”, iz koje su se doselili u hrvatske krajeve u drugoj polovici 19. stoljeća. Erdeljski dijalekt ima najveći broj govornika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Međimurska, Varaždinska, Koprivničko-križevačka županija; Pribislavec – *Pislóc*, Sitnica / Mursko Središće – *Sitnice*, Piškorovec / Škarje – *Piškuróc*, Kuršanec – *Kuršánc* itd). Ludarski muntenski dijalekt rasprostire se u središnjoj Hrvatskoj i Slavoniji (Sisačkomoslavačka županija, Sisak / Capraške Poljane – *Sisák*, Kutina – *Kutinje*; Brodsko-posavska županija, Slavonski Brod – *Brod*) (Šlezak, 2019, 35). Te su tri navedene skupine i jedine skupine Bajaša koje se međusobno donekle razumiju na svojem jeziku. Međutim, osim jezične sličnosti, među ovim, kao i među drugim romskim skupinama naglašene su i razlike u vjeroispovijesti s obzirom na to da su Bajaši u Međimurju vrlo homogena skupina koja se izjašnjava rimokatoličkom vjeroispoviješću s karakterističnim prezimenima: Oršoš, Oršuš, Bogdan, Balog, Horvat, Kalanjoš; za razliku od druge dvije skupine Bajaša iz okolice Siska i Slavonskog Broda među kojima ima više Roma pravoslavne vjeroispovijesti, koji imaju patronimička prezimena (Nikolić, Stanković ili Petrović itd), kao i Roma islamske vjeroispovijesti, što pridonosi daljnjoj diferencijaciji Roma Bajaša iz Međimurja u odnosu na druge skupine (Radosavljević, 2012).

U Bosni i Hercegovini Bajašima se smatraju Karavlasii, u Srbiji Banjaši ili Bejaši, a u Ukrajini Volohi (prema Vlasi). Razlike od drugih skupina povezane su i s razlikama u tradicionalnim obrtima kojima su se ili se još uvijek pojedine skupine bave i čiju vještinu prenose s koljena na koljeno. Naime, ovo istraživanje provedeno je na području Međimurske županije koje naseljavaju Romi koji su se povijesno nazivali „koritarima” ili „šlajfarima”, pri čemu su prvi izrađivali predmete od drva, a drugi krpali lonce, međutim i jedni i drugi sebe nazivaju pravim Bajašima. Pripadnici bajaške etničke romske skupine osim

u Međimurju u žive i u Baranji, Podravini te u „romskim naseljima” u okolici Siska, Kutine i Slavonskog Broda, dok su u većem broju prisutni su u Mađarskoj, Srbiji i Bugarskoj, a manji ih broj živi na prostoru Makedonije, Grčke, Ukrajine, Slovenije, Slovačke te Bosne i Hercegovine (Šlezak 2019, 34). Pripadnici opisane romske zajednice u Mađarskoj se nazivaju Beášii ili *Boyasi* (Nikišić, 2004), u Srbiji Banjaši (Sikimić, 2005a), u Bugarskoj Rudari, u Rumunjskoj *Băeși* ili Rudari, a u Bosni i Hercegovini Karavlasii (Sikimić, 2005a, 2005b).

Prema Šlezaku (2019, 34), etnonim Bajaši korijen ima u „rumunjskoj riječi *băi* koja označava rudnik”, a veže se uz „temeljnu djelatnosti kojom su se bavili u vrijeme svojeg boravka u prostoru Transilvanije” u kojoj se romska skupina naziva *Băieși*, a jezičnim promjenama tijekom vremena došlo se do pojma Bajaši ili Banjaši, kako se i danas nazivaju u Hrvatskoj, odnosno u Baranji. Također, Romi međusobno taj izraz upotrebljavaju kao svoj identitet koji ih razlikuje od Lovara i Kalderaša te posebice Roma muslimanskog porijekla koji su na područje Hrvatske došli nakon rata i prema kojima postoji određena socijalna distanca. Opisujući povijesno Koritare koji se povezuju s Bajašima u Međimurju, Vojak (2012, 107) se poziva na izvore koji Koritare razlikuju od drugih romskih skupina tako da ih opisuju kao vrlo siromašne ljude čiji izgled također odaje dojam osoba romanskog tipa s tipičnom dugom kosom, crnih očiju, vatrena stasa, ali koji su još prije sto godina nosili istu odjeću – bijelo rublje od platna, malu šubaruu na glavi, baš i kao lokalni seljaci, i bavili se istim obratima unutar zatvorene grupe – obradom i izradom predmeta od drva. Bajaše se opisivalo i kao mirne ljude, sklone naseljavanju, radišne, nesklone kriminalu i prosjačenju (Vojak, 2016, 433).

Imaginativno razgraničavanje Bajaša od Roma koji govore romskim (Šlezak, 2012), a ne oblikom rumunjskog jezika potencira se primjenom posebnog imena koji Bajaši upotrebljavaju za te „druge Rome” – Lacatari (Sakaja i Šlezak 2012, 94) i prema kojima su Bajaši često zatvoreniji nego prema pripadnicima drugih etničkih skupina, primarno u odnosu na vrlo malu socijalnu distancu koju ispoljavaju prema većinskom hrvatskom stanovništvu. Posavec (2000, 231) naglašava da nesnošljivost koju Romi pokazuju prema pripadnicima drugih romskih skupina nije neuobičajena, s obzirom na to da Romi, iako ne poriču pripadnost zajedničkom korpusu, u pravilu međusobne razlike smatraju vrlo značajnima. Literatura potvrđuje postojanje izrazite stereotipizacije prema drugim romskim skupinama koje, jednako kao i Bajaši druge romske skupine u Hrvatskoj, smatraju ne-

romima, neautohtonim Romima ili naprosto „divljima” ili „neciviliziranima” (Yoors, 1987, 136; Šlezak i Šakaja, 2012, 102). Šlezak i Šakaja (2012, 103) objašnjenje traže u činjenici da su bajaški Romi skloni držati druge romske skupine prijetnjom svojem identitetu i društvenom položaju te da nametnute negativne stereotipe koji dominantno stanovništvo pokazuje prema njima pokušavaju prebaciti na druge romske skupine. U opisanom istraživanju odrasli Romi Bajaši kao stanovnici romskog naselja Kuršanec u odnosu na ostale romske skupine objedinjene pod imenom Lacatari pokazuju najveću socijalnu distancu, veću nego prema Slovencima, Kinezima, Mađarima, Hrvatima ili Srbima u svim ispitivanim segmentima, odnosno najrjeđe su voljni prihvatiti Lacatari u usko srodstvo, kao osobne prijatelje, kao susjeda, kolegu na poslu, državljana ili posjetitelja Republike Hrvatske, a najradije bi Lacatari isključili iz Hrvatske. Na isti su način izrazitu socijalnu distancu prema Lacatarima iskazali i učenici osnovne škole u Kuršancu koji bi Lacatari najrjeđe prihvatili za najboljeg prijatelja, pristali da s njima sjedi u klupi, da bude učenik u razredu ili učenik iste škole, odnosno uz Mađare upravo Lacatari najteže prihvaćaju za susjede u ulici u kojoj žive ili mjestu u kojem žive te bi ih i učenici od svih ponuđenih skupina najradije isključili iz Hrvatske (Šlezak i Šakaja, 2012, 103).

Otklanjanje postojeće ksenofobije, distance, predrasuda i diskriminacije izazov je za suvremeno hrvatsko društvo, pri čemu promjene u razini i manifestiranju socijalne distance neroma prema Romima mogu dovesti i do pozitivnih promjena u međusobnom odnosu različitih romskih skupina jednih prema drugima, a onda i Bajaša prema drugim skupinama koje nazivaju Lacatari.

Primjer odnosa Roma Bajaša prema drugim romskim skupinama instruktivna je potvrda teze koju iznosi Babić (2004, 319), da je:

„u Roma izražen problem diverzificiranog identiteta, što je posljedica međusobnog nepriznavanja, kao i sukoba plemenskoga karaktera unutar tog etnikuma”.

Naime, iako Romi pripadaju: „istoj transnacionalnoj etničkoj skupini, njihova samoidentifikacija vremenski je i prostorno vrlo različita, a problem konstrukcije etničkog identiteta jako je izražen upravo kod Roma Bajaša” (Šlezak, 2010, 156).

Kako ističe Šlezak (2016, 157):

„postoji niz dokaza i primjera koji pokazuju da osjećaj pripadnosti široj, zajedničkoj, romskoj etničkoj zajednici kod Roma Bajaša nije posve prisutan te da određene

posebnosti Bajaša kao zasebne romske etničke grupe, pogotovo jezika, utječe na razvoj i oblikovanje posebnog, bajaškog identiteta”.

Prema Šlezaku (2016, 157), „u određenom broju slučajeva bajaški je identitet suprotstavljen romskom što se potvrđuje izjašnjavanjem pojedinih ispitanika isključivo kao Bajaša”. Izostavljanje romske komponente kod određenog broja ispitanika ukazuje na „razvoj zasebnog bajaškog etničkog identiteta koji u životu na terenu uspješno koegzistira s romskim identitetom i na neki ga način bi mogao nadograđivati i oplemenjivati” (Šlezak 2016, 157). S druge strane, neromsko većinsko stanovništvo prihvaćajući Rome kao „sastavni dio svjetske zajednice naroda, a ne kao etnološku ili nacionalnu neobičnost može također biti nadograđivano i oplemenjivano bogatstvom kulturnih umjetničkih i tradicijskih postignuća” (Hrvatić, 2000, 252).

Vjeroispovijest Roma u Hrvatskoj i na području Međimurja

Todorović (2016) smatra da Romi nemaju autohtonu, odnosno izvornu religiju, već religiju Roma opisuje kao mješavinu više religija uz znatno prihvaćanje religije koja je dominantna u zemlji u kojoj žive (Verteš, 2020, 28) te da „romsko prihvaćanje većinske religije smatraju vidom adaptacije”, ali i vrstom „kanala socijalne integracije i načinom ublažavanja socijalne isključenosti” (Verteš, 2020, 28).

Analiza i razumijevanje raznolikosti vjeroispovijesti Roma u Hrvatskoj usko je povezana s razumijevanjem povijesnih okolnosti doseljavanja i života Roma na prostoru Hrvatske kroz povijest. U uvodnom dijelu rada detaljnije je opisan kontinuitet prisutnosti Roma na području Hrvatske od sredine 14. stoljeća, kao i vrijeme i putovi doseljavanja pojedinih romskih skupina. Ovisno o prostoru s kojeg su dolazili, stanovništvu s kojim su (su)boravili na prostoru s kojeg su dolazili, kao i prostora i stanovništva na čiji su se teritorij naseljavali, bilo je moguće uočavati jasne razlike u vjeroispovijesti između pojedinih romskih grupa, kao i teritorijalne razlike u vjeroispovijesti Roma ovisno o prostoru na kojem obitavaju. Kako navodi Đorđević (2005, 13–14; 2005; 2007; 2009; 2010), „Romi su zagubili prapostojbinsku vjeru, bez šanse na obnovu – i danas su vjernici većine svjetskih religija i vjeroispovijesti”. Sve opisano važno je sagledati i u kontekstu nedavnih zbivanja na ovim prostorima povezanima s posljedicama dvaju ratova – holokausta nad Romima koje je tijekom Drugog svjet-

skog rata proveo NDH, kao i migracija Roma s područja država bivšeg SFRJ-a, a nakon ratnih zbivanja tijekom Domovinskog rata od 1991. do 1995. i tijekom procesa dezintegracije bivše države. Konkretno, većina današnjih Roma nastanili su područje Republike Hrvatske nakon Drugog svjetskog rata, s obzirom na to da su hrvatski Romi, osim u Međimurju i Baranji (koji su se nalazili na teritoriju tadašnje Mađarske), te Romi muslimanske vjeroispovijesti na području Bosne stradali u ustaškim progonima tijekom Drugog svjetskog rata. Također, dio Roma pravoslavne vjeroispovijesti tijekom Domovinskog rata mijenjao je ne samo teritorij na kojem je živio do raspada bivše Jugoslavije nego i vjeru kojom se deklarirao prema van. Istodobno je za razumijevanje romske religioznosti važno znati da su opće karakteristike romske religioznosti vezane uz „fenomen miješanja kršćanskih i islamskih elemenata, prihvaćanje i čuvanje religijskih elemenata potisnutih ili napuštenih od pripadnika većinske religije i prihvaćanje religije većinskog stanovništva” (Đorđević, 2010).

Precizni podaci o vjeroispovijesti romskih grupa u službenim statistikama nisu poznati jer se u popisima stanovništva provedenima 1991., 2001. i 2011. u Hrvatskoj ne vodi posebna statistika vjeroispovijesti nacionalnih manjina, već samo ukupna statistika vjeroispovijesti bez obzira na pripadnost ili nepripadnost pojedinoj nacionalnoj manjini. Generalno, Romi u Hrvatskoj dijele se na vjernike katoličke, islamske i pravoslavne vjeroispovijesti, dok se sve druge vjeroispovijesti u istraživanjima vode pod – ostalo (Rašić i sur., 2020, 46). Prema današnjim podacima, većina je pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj katoličke vjeroispovijesti (60,8 %), 26,6 % je islamske vjeroispovijesti, 10,3 % pravoslavne vjeroispovijesti, a tek se manji dio Roma izjasnio da su podjednako pripadnici svih triju vjeroispovijesti, dok ih je tek simboličnih 0,9 % odgovorilo da nisu pripadnici „nijedne” ili su pripadnici „neke druge” vjeroispovijesti (ULJPPNM, 2020).

Prema regionalnom rasporedu, Romi koji se deklariraju kao katolici žive na području Međimurja i sjeverne Hrvatske, dok pripadnici islamske vjeroispovijesti najčešće žive na području Grada Zagreba i okolice te Istre i Primorja (ULJPPNM, 2020). Na pojedinim lokalitetima podjednako su zastupljeni pripadnici katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti i na takvim lokalitetima živi oko 5,3 % Roma, dok na lokalitetima na kojima zajedno žive sve tri vjeroispovijesti živi tek manje od 1 % Roma. Detaljnije analize pokazuju da na području Međimurja i sjeverne Hrvatske postoji vjerska homogenizacija, s obzirom na to da rezultati istraživanja pokazuju da se

na tom području 100 % Roma izjasnilo kao rimokatolici. Upravo suprotno, na području grada Zagreba čak 96,1 % Roma izjašnjava se kao pripadnici islamske vjeroispovijesti, dok je rimokatolika samo 2,7 %, a pripadnika pravoslavne vjeroispovijesti samo 1 %. Romi islamske vjeroispovijesti prevladavaju i u Istri i Primorju, gdje je od svih Roma ukupno 82,6 % islamske vjeroispovijesti, dok je 17,4 % rimokatolika. Najviše Roma pravoslavne vjeroispovijesti živi na području Slavonije – njih 60,5 %, i u većini su u odnosu na Rome rimokatoličke vjeroispovijesti (17,2 %) i islamske vjeroispovijesti (10,1 %). U kontekstu ovog istraživanja koje je provedeno u romskim naseljima na području Međimurske županije može se pretpostaviti da su svi ispitanici pripadnici rimokatoličke vjeroispovijesti te da na području Međimurja nije zabilježeno Roma drugih vjeroispovijesti ili se kao takvi ne izjašnjavaju. Gledano na području cijele Hrvatske, Bajaši su većinom rimokatolici, dok je manji broj Roma pravoslavne vjeroispovijesti, koji žive na području Baranje i Slavonije, kamo su došli najvjerojatnije iz Srbije ili iz vlaških zemalja (Rašić i sur., 2020, 47).

Prethodno istraživanje koje donosi podatke o vjeroispovijesti Roma objavljeno još 2004. pokazalo je da se prije petnaest godina gotovo polovica Roma u Hrvatskoj izjašnjavala kao katolici (49,1 %), nakon čega su po brojnosti bili pripadnici islamske vjeroispovijesti (27,7 %) te pravoslavne (15,6 %) (Štambuk, 2000; Kupirović, 2016). Zanimljivo je da se na području Međimurja tada 91,7 % ispitanika opredijelilo kao katolici, uz postojanje 7,9 % ispitanika koji su izjavili da ne pripadaju nijednoj od tri ponuđene vjerske skupine. Usporedba s podacima iz 2020. govori o vjerskih homogenizaciji Roma u Međimurju, s obzirom na to da se svih 100 % izjasnilo kao katolici (Kupirović, 2016, 41).

U Hrvatskoj živi različitih „osam Romskih skupina, a to su Lovari, Kalderaši, Bajaši, Arlije, Gopti, Horahai, Khanjari i Šijaci (Kupirović, 2016, 41). Upravo je vjerska pripadnost uz jezik sve snažniji kohezijski faktor Roma koji žive na području Međimurja i njihova odnosa s Lacatarima odnosno drugim romskim skupinama u Hrvatskoj. Šerić (2012, 596) analizirajući temeljne postavke iznesene u djelu romologa Đorđevića (2010) naglašava da je „stupanj otvorenosti i tolerancije Roma prema pripadnicima drugih etničkih skupina često veći nego što je to između samih Roma pripadnika različitih vjeroispovijesti”, što se ogleda i u odnosu Bajaša iz Međimurja prema Bajašima drugih vjeroispovijesti, a posebice prema drugim romskim skupinama koje Bajaši zajedničkim imenom nazivaju Lacatari, koji najčešće nisu katoličke, nego prije svega islamske ili pravoslavne vjeroispovijesti.

U Hrvatskoj nije zabilježen fenomen protestantizacije Roma, odnosno masovnog uključivanja Roma u male vjerske zajednice protestantske provenijencije (Baptistička crkva, Jehovini svjedoci, Adventistička crkva i Evangeoska pentekostna crkva), koji je prisutan u nekim drugim zemljama bivše Jugoslavije, posebice Srbiji te tako iz Hrvatske perspektive nije moguće razmatrati moguće pozitivne i negativne aspekte protestantizacije Roma koje na terenu proučavaju romolozni okupljeni oko Niške romološke škole. Zbog mogućih promjena u budućnosti, a s obzirom na postojanje relativno snažne protestantske zajednice baptista na području Međimurja oko grada Nedelišća, valja pratiti mogući fenomen protestantizacije Roma koji može dovesti do stigmatizacije onih pripadnika romske zajednice koji prijeđu na protestantizam zbog općenito negativnog stava prema protestantskim zajednicama u širem društvu (Šerić, 2012, 598), ali i do pozitivnih promjena i poboljšane integracije u šire društvo i dugoročnog poboljšanja položaja Roma i ublažavanja njihove socijalne isključenosti.

Fenomen prelaska Roma u zajednicu Evangeličke pentekostalne crkve koji je vidljiv na područjima mjesta Bošnjaci, Žitni Potok, Razgojna, Pečenjevac, kao i na području Vranja, Prokuplja, Surdulice, Vladičinog Hana, Bele Palanke, Pirota i Bujanovca u Srbiji, kao ni prisutnost Roma u zajednici baptista u sklopu Kršćanske baptističke crkve koja postoji u Leskovcu i Beloj Palanki ili Roma adventista uz Kršćansku adventističku crkvu nalik na zajednice u Vinercu kraj Leskovca (Todorović, 2011; 2016, 40) nije zasad evidentiran u Hrvatskoj (Đaković, 2018), kao što ne postoje ni istraživanja kojima bi se moglo ustanoviti ili pratiti pozitivne promjene koje nosi protestantizacija, odnosno prelazak na drugu vjeru, a koje su zabilježene u Srbiji (Đorđević, 2004a, 2004b, 2004c, 2007, 2009). Pritom Todorović ukazuje da se pod utjecajem protestantizacije tradicionalne komponente *Rromanipe* rekonceptualiziraju na način da se nekadašnja pripadnost jedinstvenoj i homogenoj etničkoj skupini podiže još snažnije na razinu vjerske identifikacije, a kulturni identitet izjednačava se s proklamiranim vrijednostima vjerskih zajednica, čiji su Romi novi pripadnici. U Međimurju je još uvijek prisutna klasična podjela na „nas, Rome” i „njih, Gadže” kao i na „nas, Rome” i „njih, Lacatare”, koja je pod utjecajem protestantizma u tim zajednicama u Srbiji evoluirala u „nas, vjernike” i „njih, nevjernike”, što dovodi do opisanih promjena pri odabiru partnera kod kojeg „čistoća krvi” više nije presudna, već se u tim zajednicama traži „čistoća u Kristu”. Todorović (2011, 2016) ukazuje i da se preferirani izbor partnera isključivo utemeljenog na endogamnoj osnovi

zamjenjuje izborom povezanim s vjerskom pripadnošću protestantskoj zajednici, a to zasad nije moguće pratiti u Hrvatskoj. U kontekstu proučavanja teme nasilja nad ženom u obitelji, prelazak na protestantizam dovodi do transformacije odnosa unutar protestantskih romskih obitelji unutar kojih se mijenjaju tradicionalni odnosi na relacijama otac – majka, muž – žena, roditelji – djeca. Transformacija se događa na planu smanjivanja međugeneracijskih ili međuobiteljskih svađa i mržnji uz suradnju i uzajamnu pomoć, poštivanje vlasništva i rada, mijenja se položaj i odnos prema ženi pri kojem su žene u protestantskim obiteljima i nadalje podložne mužu, ali uz znatno veću količinu poštovanja, smanjenje ili izostanak bilo kojeg oblika nasilja i ponižavanja, neugroženost u alkoholiziranom stanju muža, zaštitu djece i slabijih, prestanak s običajima prošnje u gradu i potpunom izmjenom klišeiziranih slika o Romima kao besposličarima, probisvijetima, alkoholičarima i nasilnicima i izgradnje slike o Romima kao smjernim vjernicima. S obzirom na promjene koje je protestantizacija donijela u dijelu romske zajednice u Srbiji (Đorđević, 1987, 2004a, 2004b, 2004c, 2005, 2007, 2009, 2010) za buduća romološka istraživanja u Hrvatskoj praćenje pojave, širenja i utjecaja protestantizacije može predstavljati znanstveni izazov.

Rromanipe kao bit romskog identiteta

S obzirom na veliku različitost u jeziku, porijeklu, običajima i tradicionalnim zanatima kojima se određena grupa dominantno bavila, kao bit romskog identiteta se ističe pojam *Rromanipe* (*romanyphen*, *romanipe*, *romanype*, *romanimos*, *romaimos*, *romaniya*) koji se u literaturi prevodi terminima romstvo ili romskost. To je termin koji je usuglašen tek u studenome 2003. u okviru Savjeta Europe. Riječ je o složenom konceptu romske filozofije koji obuhvaća ukupnost romskog duha, kulture, zakona i koji predstavlja samu bit bivanja Romom. Uz snažan osjećaj pripadnosti i privrženosti svojoj zajednici, bez obzira na prostornu raširenost, Romi čine prilično homogenu cjelinu.

Prema Todoroviću (2011, 2016), *Rromanipe* se može shvatiti kao „tradicionalni sistem pravila i vrijednosti koji predstavljaju samu suštinu romskog identiteta ili kao najbitnije opće romske kulturne odrednice”. *Rromanipe* predstavlja „fond zajedničkih značenja” prihvatljiv za cijelu romsku ekumenu i ne iscrpljuje se samo u kulturnom identitetu, iako ga se s njim često poistovjećuje. Prema Đorđeviću (2005, 145), određuju ga četiri elementa: jezik, vjera, tradicija i kulturno nasljeđe.

Mirga i Mróz opisujući *Rromanipe* sistematiziraju fond zajedničkih značenja na cjelinu od sedam kriterija koji zajedno čine pojam romskosti, čiju sistematizaciju dalje razrađuje romolog Đorđević (Tasić, 2018). Život u skladu s vrijednostima koje je istaknuo *Rromanipe* čini osnovu da se pojedinac ili pojedine grupe osjećaju „pravim” Romima. *Rromanipe* definira pripadanje grupi koje se stječe rođenjem, a kojim se stupa u mrežu srodstva i uzajamnih obveza, koji donose obveze prema obiteljima, ali i određene privilegije i grupna prava (Kupirović, 2016, 38).

Drugi kriterij odnosi se na grupnu solidarnost prema kojoj se svi članove grupe Roma jasno distanciraju od neroma, ali distanciranje se može protezati i prema drugim pripadnicima romskih skupina koje pojedine skupine ne priznaju za prave, autohtone Rome.

Treći kriterij povezan je s govorenjem romskog jezika kojim se osigurava osnovna komunikacijska funkcije unutar grupe, ali i jasna distinkcija prema onima koji ne govore romski jezik, a to su neromi.

Četvrti kriterij odnosi se na autoritet koji donosi položaj u grupi, a povezan je sa starošću i naziva se *phuripen* (starost).

Peti kriterij odnosi se na specifičan model ekonomske aktivnosti koje su usmjerene na one segmente u kojima Romi osjećaju slobodu u odnosu na nerome, koji, prema shvaćanju Roma, kontroliraju većinu gospodarskih aktivnosti i resursa.

Šesti kriterij odnosi se na prostornu nestalnost, odnosno izrazitu pokretljivost povezanu s prostorom i vremenom koja se ne odnosi samo na Rome nomade ili polunomade, nego i na specifičan način života sedentarnih Roma koji odaju dojam da su stalno u pokretu.

Konačno, sedmi kriterij odnosi se na strogo pridržavanje pravila ceremonijalne čistoće (*magerdo* ili *mahrimo*), koje, prema Todoroviću, štiti Rome od dva modela tzv. „prljanja” – unutarnjeg i vanjskog. Unutarnje „prljanje” ima najmanje dva stupnja težine, od kojih je teže tzv. *bare magripen* koje uključuje i krađu od Roma, ubojstvo Roma te suradnju s policijom i za koje se izriče doživotno udaljšavanje iz romskog okruženja bez mogućnosti povratka. Za razliku od težeg, postoji i lakše „prljanje”, tzv. *tikne magripen*, a koje je povezano s prostitucijom, ranjavanjem konja ili Roma u tučnjavi, za što se propisuje privremeno udaljšavanje iz grupe (Todorović, 2016).

Rromanipe može biti shvaćen i kao „zajednički imenitelj svega što se smatra ili veruje da čini bitne karakteristike Roma” (Kupirović, 2016, 39), odnosno zajednički naziv-

nik svega što se smatra da čini bitne karakteristike Roma kao grupe ljudi (Todorović, 2016) neovisno o prostoru na kojem se nalaze, a prema Đuriću (2005), kako prenosi Kupirović (2016, 39), može se opisati kroz tri vrste obilježja: „odlike koje potječu iz prinudnog saobraćavanja s osnovnim romskim ustanovama i utječu na veliki broj pripadnika romske zajednice; odlike zajedničkog kulturnog nasljeđa i jednoobraznosti koje su rezultat zajedničkog života i navika” (Todorović, 2016).

Kupirović (2016, 31) navodi i da se *Rromanipe* može opisati i kao „sustav pravila i vrijednosti za obrazac identiteta, romski tradicionalni zakon u istom smislu kao i ‘Dharma’ za hindu kulturu” (Đorđević i Balić, 2004, 50; Todorović, 2016), koji za autore predstavlja deset elemenata koji su „najmanji zajednički sadržilac za vrlo disperzivan, specifičan i heterogen narod” (Kupirović 2016, 32; Todorović, 2016) i odnose se na sljedeće principe (Kupirović, 2016, 32; Todorović, 2016):

„temeljni romski princip koji pretpostavlja da je važnije ‘biti’ nego ‘imati’; *Phralipen* (bratstvo); *Pakiv* – vjera i vjerovanje (uključujući i vjeru u Boga), ali i čast, poštenje, pomirenje, poštovanje, povjerenje; *Baxt* – vjera, sudbina, dobra sreća, a koja stoji nasuprot *bibaxt* – loša sreća; *Ćaćipen* – istina, iskrenost, pravda; *Užo* (čistoća) nasuprot *melalo* (nečistoća); Obitelj/porodica u smislu pripadnosti, solidarnosti i zajedničke odgovornosti; Kult djece; Kult starih – ‘*o phuro*’; Dualizam dobra i zla koji za Rome jednako postoje u svijetu pri čemu je *Del* (Bog) i *Beng* (vrag); ‘*Eternal present*’ – vječna sadašnjost što za Rome znači da prošlost nije važna, pošto je već prošla, a budućnost je poznata jedino Bogu, pa se prema tome računa samo sadašnjost; ‘*Romani kriss*’ – običajna pravda koja stoji u temeljima tradicionalnog pravnog sustava kojim se postiže pomirenje / ponovno ujedinjenje”.

Autori iz grupe Niške romološke škole (Đorđević i Balić, 2004, 50) izvode kulturni identitet Roma koji se gradi na elementima „romskosti”, a uključuju sljedeće:

„romski jezik; međusobna komunikacija; način života utemeljen na nomadstvu uključujući i porijeklo; muzika, ples i običaji; tradicionalna medicina; sustav vrijednosti temeljen na poštovanju uključujući poštovanje starijih; tradicionalna zanimanja uključujući i tradicionalnu nošnju; poštovanje žene uključujući običaje vezane uz udaju i ženidbu; vrijednost djece; poštovanje kao osnova međusobnog odnosa između generacija u okviru ‘*vice*’; solidarnost kao strategija preživljavanja; pravičnost (‘*Romano criss*’) te konačno odnos prema Bogu”.

Đorđević naglašava da je *Rromanipe* na taj način zapravo religija Roma (Todorović, 2016). Od nabrojanih ele-

menata koji čine *Rromanipe*, Kupirović (2016, 32) naglašava da: „Todorović pokazuju kako Romi, kao odrednice koje prikazuju posebnost romske zajednice, posebno naglašavaju tri segmenta: glazba, jezik i običaji”. Većina Roma govori „nekom varijantom romskog jezika, za koji su analize pokazale da je on blisko povezan s indoeuropskim jezicima koji se govore u sjevernoj Indiji i Pakistanu” (Kupirović, 2016). Ježić i Katavić, prema Kupirović (2016, 19) indijsko porijeklo Roma potvrđuju Sanskrtskim i prakrskim korijenima romskog jezika koji prema njima „čuva temeljni gramatički ustroj indijskoga, i tonove indoarijskoga jezika, koji se može izvoditi iz staroindoarijskoga ustroja i njegovih oblika (vedskih i sanskrtskih), preko srednje indoarijskih (prakrskih), do potvrđenih romskih gramatičkih oblika i sustava koji oni čine” (Kupirović, 2016, 19), ali koji je upravo uslijed povijesnih migracija „posudio mnogo riječi iz dijelova svijeta kojima su njegovi govornici prolazili ili u njima živjeli, dakle farsizama, bizantinizama, romanizama, slavizama” (Ježić, Katavić, 2016).

Posavec (2000) govori o tri stratuma dijalekata: balkansko-karpatško-baltičkom, gurbetsko-čergarskom i kalderaško-lovarskom stratumu. U disertaciji iz 1997. Petrovski (1997, 35) naglašava da jezik Roma predstavlja „njihovo kolektivno pamćenje te je svjedočanstvo svijesti Roma o svijetu, sebi i drugima jer se u njemu najčvršće očuvao oblik kulture Roma”. Kupirović (2016, 32) romski jezik naziva „svjedokom materijalne i duhovne kulture kojoj su nekada pripadali”, ali uz prihvaćanje činjenice da „jezik danas sadrži niz elemenata kultura drugih naroda s kojima su dolazili u dodir tokom svog dugog putovanja” Kupirović (2016, 32). Zbog utjecaja drugih jezika i kultura tijekom putovanja: „danas Romi govore preko 60 dijalekata koji su u ranijim klasifikacijama često razvrstavani prema drugim kriterijima koji se nisu vezali uz lingvističke već prije svega na podjela prema nazivu skupine i vrste zanimanja kojima se određena romska skupina bavila” (Kupirović 2016, 32).

Uz jezik, Romi važnost pridaju i običajima koje smatraju, prema Đuriću (1987), prastarim i ustaljenim navikama koje nazivaju *puranimata* (starina). Vantić-Tanjić (2008, 30) sistematizira običaje koji povezuju Rome kao dio njihova identiteta, a vežu se uz rođenje djeteta, svadbe, rođendane i imendane, vrlo specifične posmrtno običaje te cijeli niz romskih i vjerskih praznika, počevši od ramazana i Bajrama, preko krsne slave do godišnjih praznika (Đurđevdan, Vasilica i sl.). Konačno, „glazba oduvijek bila obilježje romskog nacionalnog i kulturnog identiteta” (Kupirović, 2016, 32).

Prema istraživanju Mišetić (2004), Romi u Hrvatskoj svoj je identitet najveći broj ispitanika vezao uz „siromaštvo”, njih 53 %, dok je tradicionalne sastavnice identiteta poput jezika prepoznalo 11 % ispitanika, običaje i folklor 30 % ispitanika te zanate samo 4 % ispitanika. U istraživanju iz 2020. (Rašić i sur., 2020, 66) iznimno visoku važnost pojedinih vrijednosti Romi su izrazili prema obitelji (95,7 %), vjeri u Boga (80,1 %), očuvanju romske tradicije i običaja (75,2 %), uz visoku zastupljenost važnosti koja se pridaje materijalnom blagostanju – novcu (89,1 %). Zaključno, Kupirović (2016, 32) naglašava da iako Romi u Hrvatskoj:

„žive u osam Romskih skupina (Lovari, Kalderaši, Bajaši, Arlije, Gopti, Horahai, Khanjari i Šijaci) koje se međusobno razlikuju prema svojem transkulturnom i transnacionalnom identitetu i to prema jeziku, vjeri te načinom života, svi oni zajedno čine povijesnu, autohtonu manjinu za koje je karakteristično da je u procesu njihovog oblikovanja identiteta i dalje specifičan i naglašen plemenski sustav u čijem temeljima stoje obitelj, zatim proširena obitelj – *vitcha*, te iznad nje obiteljska udruga – velika *vitcha* koja zapravo predstavlja plemensku skupinu te i nadalje specifičan gospodarski ustroj kroz prikupljanje sekundarnih sirovina, kao i kojeg karakteriziraju specifični zanati koji odumiru, ali su kroz povijest bili posebno vezani uz konje, od kovačkog zanata, preko trgovine konjima, ali i korištenje i obrada drva, te još uvijek živa romska glazba, ples ili običaji” (Kupirović, 2016, 32).

Zaključak

Danas su Romi u Hrvatskoj: „povijesna autohtona manjina s jasnim odrednicama etničkog identiteta i posebnostima kulturnih, umjetničkih i tradicijskih postignuća” (Hrvatović i Ivančić 2000, 251).

Nedovoljno poznavanje Roma, njihove kulture, tradicije, jezika i umjetnosti: „često je uvjetovalo odbojnost većinskog ili autohtonog stanovništva prema njima i posljedično njihovu nepoželjnost, progone i stradanja, a što ih je obilježilo kroz povijest” (Hrvatović 2004, 370). Fenomen antiromskog rasizma i diskriminacije predstavlja ključnu prepreku uključivanju Roma u društvo i uživanje jednakih prava i mogućnosti. U praksi se negativan odnos prema Romima očituje „kroz upotrebu pojedinih izraza i djela, kao i kroz institucionalne politike i

prakse marginalizacije, isključenja, fizičko nasilje, obezvrjeđivanje romskih kultura i stilova života te korištenje govora mržnje usmjerenog prema Romima kao i prema drugim pojedincima i skupinama koji su tijekom nacističke ere, kao i dandanas, percipirani, stigmatizirani ili proganjeni kao 'Cigani' što u konačnici dovodi do postupanja prema Romima kao prema nekoj stranoj, neželjenoj skupini i njihovog povezivanja s nizom pogrdnih stereotipa i iskrivljenih predodžbi koje predstavljaju specifičan oblik rasizma" (Vlada RH, 2020, 15).

Istodobno, njegovanje svakog od aspekata *Rromanipena* ili romstva preduvjet je čuvanja romskog identiteta od asimilacije u većinskog društvo, što je iznimno važno, jer se očuvanjem njihova identiteta, kulture i tradicije većinsko stanovništvo obogaćuje kroz susret i dijalog s drugim, uz poštovanje različitosti i napredak i rast svih uključenih u taj susret.

U tom smislu važno je stajalište Vlade RH koja ističe da je njezino „temeljno stajalište o nacionalnim manjinama kao bogatstvu hrvatskog društva” (Vlada RH, 2012, 49). Jedini put trajnog unaprjeđenja položaja Roma u društvu jest Rome prihvatiti kao sastavni dio svjetske zajednice naroda, a „ne kao etnološku posebnost”, uvažavajući i poštujući bogatstvo kulturnih, umjetničkih i tradicijskih postignuća (Hrvatić, 2004, 367).

Ovaj je rad pokušaj aktivnog promicanja prava i zajamčene jednakosti romske nacionalne manjine i ujedno zahvala svim nastavnicima, djelatnicima i suradnicima Zdravstvenog veleučilišta na višegodišnjem aktivnom doprinosu integraciji pripadnika romske nacionalne manjine u visokoškolsku, akademsku zajednicu u RH.

Literatura

- Babić, Dragutin. 2004. „Stigmatizacija i identitet Roma – pogled 'izvana': slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok”. *Migracijske i etničke teme* 20 (4): 315–338. <https://hrcak.srce.hr/7058>
- Bartosz, Adam. 2009. „Propozycja zapisu języka romani (pisownia sulejowska)”. *Studia Romologica* 2 (1): 153–166.
- Bunjac, Branimir. 2008. „Prvi Romi u općini Podturen”. *Hrvatski povijesni portal, elektronički časopis za povijest i srodne znanosti*. <http://povijest.net/sadrzaj/hrvatska/regionalno/454-prvi-romi-u-opini-podturen.html>
- Bunjac, Branimir. 2011. „Mjesta stradavanja Roma u Međimurju u Drugom svjetskom ratu”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 43: 373–398.
- Ceneda, Sophia. 2002. *Romani women from central and Eastern Europe: a „Fourth World”, or experience of multiple discrimination*. London: Refugee Women's Resource Project. Asylum Aid.
- Clebert, Paul. 1967. *Cigani*. Zagreb: Stvarnost.
- Council of Europe (Vijeće Europe). 2002. *Preporuka Vijeća Europe Rec(2002)5 Odbora ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja i Memorandum s objašnjenjima*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH. [https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Preporuka%20Rec\(2002\)5%20Odbora%20ministara%20Vije%C4%87a%20Europe%20dr%C5%beavama%20%C4%8Dlanicama%20o%20za%C5%a1titi%20%C5%beena%20od%20nasilja%20i%20Memorandum%20s%20obja%20a1njenjima.pdf](https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/biblioteka-ona/Preporuka%20Rec(2002)5%20Odbora%20ministara%20Vije%C4%87a%20Europe%20dr%C5%beavama%20%C4%8Dlanicama%20o%20za%C5%a1titi%20%C5%beena%20od%20nasilja%20i%20Memorandum%20s%20obja%20a1njenjima.pdf)
- Council of Europe (Vijeće Europe). 2013. *Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.
- Đorđević, B. Dragoljub i Osman Balić. 2004. „Romi: od zaboravljene do manjine u usponu (Razgovor Đorđevića D. B. i O. Balića)”. U: *Romi: od zaboravljene do manjine u usponu*, uredio Dragoljub B. Đorđević, 41–69, Niš: Odbor za građansku inicijativu.
- Đorđević, B. Dragoljub. 2004a. „Romanipen – osnova kulturne politike i saradnje balkanskih Roma.” U: *Modeli kulturne politike u uslovima multikulturnih društava na Balkanu i evrointegracionih procesa*, uredili Dragoljub B. Đorđević i Dragan Todorović, 125–133, Niš: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu
- Đorđević, B. Dragoljub. 2004b. „Evangelization, Conversion, Proselytism: Example of Roma's Protestantization”. U: *Evangelization, Conversion, Proselytism*, edited by Dragan Todorović, 75–82, Niš: YSSSR, KSE i Punta.
- Đorđević, B. Dragoljub. 2004c. „O protestantizaciji Roma Srbije – uvodna rasprava”. *Religija i tolerancija* 1 (1): 103–112.
- Đorđević, B. Dragoljub. 2005. „Uvod”. U: *Rromanipe(n): o kulturnom identitetu Roma*, uredio B. Davis, 13–18, Beograd: CARE International u Srbiji i Crnoj Gori.
- Đorđević, B. Dragoljub. 2007. „Protestantizacija Roma Srbije”. U: *Muke sa svetim*, priredio Dragoljub B. Đorđević, 145–154, Niš: Niški kulturni centar.
- Đorđević, B. Dragoljub. 2009. „Preobraćanje Roma na protestantizam (Model, činioči, tumačenje)”. U: *Konverzija i kontekst (Teorijski, metodološki i praktični pristup religijskoj konverziji)*, priredili Zorica Kuburić i Srđan Sremac, 227–244, Novi Sad: Centar za empirijska istraživanja religije.
- Đorđević, B. Dragoljub. 2010. *Na konju s laptopom u bisagama: uvod u romološke studije*. Novi Sad: Prometej.

17. Đurić, Rajko. 1987. *Seobe Roma: Krugovi pakla i venac sreće*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
18. Đurić, Rajko. 2005. „Predgovor”. U: *Rromanipe(n): O kulturnom identitetu Roma*, uredio B. Davis, 11–12, Beograd: CARE International u Srbiji i Crnoj Gori.
19. Europski revizorski sud (ECA) 2016. *Političke inicijative i financijska potpora EU-a za integraciju Roma: tijekom posljednjeg desetljeća postignut je znatan napredak, ali potrebni su dodatni naponi na terenu, posebno izvješće*. Luxembourg: Ured za publikacije.
20. FRA (European Union Agency for Fundamental Rights). 2012. *The situation of Roma in 11 EU member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf
21. FRA (European Union Agency for Fundamental Rights). 2014. *Nasilje nad ženama: istraživanje provedeno diljem Europske unije. Kratki pregled rezultata*. Luxembourg: Publications Office of the European Union https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_hr.pdf
22. FRA (European Union Agency for Fundamental Rights). 2018. *Eumidis II – Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji: Romi – odabrani rezultati*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
23. Heršak, Emil. 1998. *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.
24. Hrvatić, Nenad. 2004. „Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa”. *Migracijske i etničke teme* 20 (4): 367–386. https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak_download&id_clanak_jezik=10686
25. Hrvatić, Neven i Suzana Ivančić. 2000. „Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj”. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja* 9 (2-3): 251–266. <https://hrcak.srce.hr/20268>
26. Ježić, Mislav i Katarina Katavić. 2016. „Sanskrtski i prkrtski korijeni romskoga”. *Filologija* 66: 19–34. <https://hrcak.srce.hr/186129>
27. Klopčić, Vera. 2015. „Značenje regionalne suradnje za očuvanje jezika i kulture Roma”. *Političke perspektive* 14: 83–97. <https://hrcak.srce.hr/185052>
28. Kupirović, Bojan. *Kultura i identitet Roma Lovara u Hrvatskoj*. 2016. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/7884>
29. Marushiakova, Elena i Vesselin Popov. 2001. „New Ethnic Identities in the Balkans: The Case of Egyptians”. *Facta universitatis: Series Philosophy and Sociology* 2 (8): 465–477.
30. Međimurje Press. 2020. „Kajtazi ne miruje, opet neugodno napao župana!”. Međimurje Press, 1. ožujka <https://medjimurjepress.net/vijesti/kajtazi-ne-miruje-opet-neugodno-napao-zupana/>
31. Mikulić, Borislav. 2019. „Čovjek, ali najbolji: Romi u žrvnju radne, jezične i biološke teorije rase”. *Narodna umjetnost* 56 (2): 7–39.
32. Milišić, Senija. 2017. „Stradanje Roma prema zemaljskoj komisiji za Bosnu i Hercegovinu za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (1944–1947)”. *Arhivska praksa* 20: 518–542.
33. Mišetić, Anka. 2004. *Gradski rituali: retraditionalizacija društvenog života u hrvatskim gradovima nakon 1990*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
34. Petrovski, Trajko, 1997. *Etničke i kulturne značajke Roma u Makedoniji*. Doktorska disertacija. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
35. Posavec, Koraljka. 2000. „Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Europi – od izгона do integracije”. *Društvena istraživanja – Časopis za opća društvena pitanja* 9 (2-3): 229–250. <https://hrcak.srce.hr/20266>
36. Rašić, Nikola, Danijela Lucić, Branka Galić i Nenad Karajić. 2020. *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.
37. Sikimić, Biljana. 2005a. „Banjaši na Balkanu”. U: *Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice*, uredila Biljana Sikimić, 7–12, Beograd: Balkanološki institut SANU.
38. Sikimić, Biljana. 2005b. „Banjaši u Srbiji”. u: *Banjaši na Balkanu: Identitet etničke zajednice*, uredila Biljana Sikimić, 249–275, Beograd: Balkanološki institut SANU.
39. Smreka, Jelka i Đorđe Mihovilović. 2007. *Topography of Terror-Victims of Jasenovac Concentration Camp According to Place of Birth*. Jasenovac: Spomen-područje Jasenovac.
40. Szónyi, János. 1983. „A cigányok sorsa a fasizmus évei alatt”. U: *Cigányok: honnét jötték, merre tartanak?*. Ur. Szegő László, 53–58. Budimpešta.
41. Šerić, Bojana. 2012. „Đorđević, B. Dragoljub. – On a Horse with a Laptop in Saddlebags: An Introduction to Romological Studies”. *Društvena istraživanja*, 21 (2): 596–598.
42. Škiljan, Filip i Dragutin Babić. 2014. „Romi u Podravini i Međimurju i uključenost u hrvatsko društvo: od predrasuda i stigmatizacije do socijalne distance i diskriminacije”. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja* 13 (25): 141–159. <https://hrcak.srce.hr/126341>
43. Šlezak, Hrvoje i Laura Šakaja. 2012. „Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima”. *Hrvatski geografski glasnik* 74 (1): 91–109. <https://hrcak.srce.hr/86473>
44. Šlezak, Hrvoje. 2010. *Demogeografska i sociokulturna obilježja Romske populacije u Međimurju*. Magistarski rad. Zagreb: Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
45. Šlezak, Hrvoje. 2019. *Integracija Roma u Hrvatskoj – primjer Međimurske županije*. Doktorska disertacija. Zagreb: Geografski odsjek Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
46. Štambuk, Maja. 2009. „Obilježja romskih obitelji – kućanstava”. U: *Kako žive hrvatski Romi*. Ur. Maja Štambuk, 91–109, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

47. Tasić, Milena. 2018. *Romanipen – kulturni identitet Roma*. Niš: Media i reform centar Niš. <https://mediareform.rs/romanipen-kulturni-identitet-roma/>
48. Todorović, Dragan. 2011. „Protestantizam na Balkanu i u Srbiji”. *Sociološki pregled* 45 (3): 265–294.
49. Todorović, Dragan. 2014. „Kulturni identitet Roma”. U: *Društveni i kulturni potencijali Roma u Srbiji*. Ur. V. Sokolovska, 57–77. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
50. https://npao.ni.ac.rs/files/584/VALENTINA_6e6b3.pdf
51. Todorović, Dragan. 2016. „Romanipe in transition: Protestantization of Roma”. *FACTA UNIVERSITATIS – Philosophy, Sociology, Psychology and History* (15) 1: 37–50.
52. Todosijević, Bojan i Zsolt Enyedi. 2002. „Authoritarianism vs. cultural pressure anti-Gypsy prejudice in Hungary”. *Journal of Russian & East European Psychology* 40 (5): 31–54.
53. Todosijević, Bojan i Zsolt Enyedi. 2003. „Structure versus culture again: Corporatism and the ‘new politics’ in 16 Western European countries”. *European Journal of Political Research* 42 (5): 629–642.
54. Tonković, Aleksandar. 2017. *Uloga predškolskog odgoja u školovanju i integraciji Romske djece*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
55. ULJPPNM (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske). 2012. *Nacionalna strategija za uključivanje Roma (NSUR), za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb: Vlada Republike Hrvatske <https://www.zagreb.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%202013-2020.pdf>
56. ULJPPNM (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske). 2020. *Obilježja Roma u RH*. Zagreb: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH. <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/obiljezja-roma-u-rh/385?big=0>
57. ULJPPNM Vlada Republike Hrvatske. 2020b. *Prijedlog Nacionalnog plana za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine – neslužbeni draft*. Zagreb.
58. Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske. 2014. *Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi nasilja nad ženama i nasilja u obitelji*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske.
59. Vantić-Tanjić, Medina. 2008. *Istorija, kultura i tradicija Roma*. Tuzla: Bospo.
60. Verteš, Eva. 2020. *Odluke kulture sedentarnih Roma na području bivše Jugoslavije*. Doktorska disertacija. Zagreb. Odsjek za indologiju i dalekoistočne studije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
61. Veselinović, Velimir. 2020. „Ivo Goldstein – Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća”. *Politička misao: časopis za politologiju* 57.1: 163–167.
62. Vlada Republike Hrvatske. 2012. *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*. Zagreb: Vlada RH. <https://www.zagreb.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20uklju%C4%8Divanje%20Roma%202013-2020.pdf>
63. Vojak, Danijel i Neven Kovačev. 2016. „Roma in the Croatian lands”. U: *Ljudi 18. stoljeća na hrvatskom prostoru: Od plemića i crkvenih dostojanstvenika do težaka i ribara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
64. Vojak, Danijel i Neven Kovačev. 2017. „Romi u hrvatskim zemljama u 14. i 15. stoljeću”. *Cris* 19 (1). 47–54. <https://hrcak.srce.hr/200492>
65. Vojak, Danijel i Neven Kovačev. 2018. „Marijaterzijanska i jozefinska reformska nastojanja u reguliranju društveno-ekonomskog položaja Roma u Hrvatskoj i Slavoniji”. *Povijesni prilozi* 37 (55): 285–303. <https://hrcak.srce.hr/214654>
66. Vojak, Danijel i Vinko Juzbašić. 2018. „The Romani Population in Bošnjaci during World War II”. *Časopis za suvremenu povijest* 50 (1): 113–141. <https://hrcak.srce.hr/200416>
67. Vojak, Danijel. 2005. „Bilješke iz povijesti Roma u Slavoniji, 1850. – 1941.” *Scrinia Slavonica* 5, 432–461 <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1781>
68. Vojak, Danijel. 2016. „Anketa o kolonizaciji cigana’ ili pokušaj koloniziranja Roma u Savskoj banovini”. *Časopis za suvremenu povijest* 48 (2): 431–458. <https://hrcak.srce.hr/169415>
69. Vojak, Danijel. 2018. „About the history of Roma suffering in the Independent State of Croatia”. U: *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa: Stradanje Roma u Europi za vrijeme Drugog svjetskog rata s posebnim osvrtom na stradanje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Savez Roma u Republici Hrvatskoj „Kali Sara”*; Spomen-područje Jasenovac; Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
70. Vojak, Danijel. 2018. „Komemoracija romskih žrtava Drugog svjetskog rata u socijalističkoj Hrvatskoj, 1945. – 1991.” *Zgodovinski časopis* 72 (3-4): 440–461. Vpogled v Letn. 72 Št. 3-4 (2018) (zgodovinskicasopis.si)
71. Vojak, Danijel. 2019. „Stradanje Roma u Slavoniji za vrijeme Drugog svjetskog rata, 1941. – 1945.” *Scrinia Slavonica* 19 (1): 217–240. <https://hrcak.srce.hr/231400>
72. Yoors, Jan. 1987. *Gypsies*. Long Grove: Waveland Press.

The Roma in Croatia throughout history - between ignorance and stereotyping to acceptance and integration

¹ Aleksandar Racz,

¹ Zdravstveno veleučilište, Mlinarska 38, 10000 Zagreb,

Abstract

Introduction: The University of Applied Health Sciences is the only higher education institution in Croatia that has, since 2015 and with respect to the rule of positive discrimination, allowed enrolment of one best-ranked member of the Roma community in each of its health study fields. This leads to a significant increase in the number of members of the Roma community with higher education to the benefit of the community itself, but also society as a whole.

Aim and purpose of the paper: The purpose of the paper is to introduce Roma issues to other students of health studies in order to further increase the understanding of the importance of positive discrimination and further encourage the majority population to integrate Roma into all aspects of society while respecting and encouraging the preservation of the unique nature and richness of Roma communities.

Methods: Based on the use of secondary, publicly available data, as well as the results of previous research, analysis and synthesis, and induction and deduction, the paper provides an overview of Roma presence in Europe and Croatia. The paper describes the basic characteristics of their origin, lifestyle, religion, language, and

culture through an analysis of the relationship between Roma groups, as well as the attitude of the majority population towards the Roma and the position of the Roma national minority between assimilation and full integration into society.

Outcome and discussion: The Roma are the largest ethnic minority, comprising at least 10 to 12 million people, of whom more than six million live in the EU, mostly in countries geographically located in the central and eastern member states and predominantly in the Balkans. The review of the history of Roma migration to Europe served as a basis for an analysis of existing knowledge about territorial, cultural, and dialectological differences between different groups of Roma in the world and between groups living in Croatia – from their arrival to the present day, with an emphasis on the history and process of settlement of Roma Bajaša as the most numerous group of Roma living predominantly in the area of Međimurje County.

Conclusion: *Rromanipe* or Romaness proves to be an integrating factor of identity and Roma survival and the most important factor by which Roma resist assimilation and loss of identity in relation to the majority population. By preserving their identity, culture and traditions, the majority of the population is enriched through encounter and dialogue with others, while respecting diversity and the progress and growth of all involved in that encounter.

Keywords: Roma, *Rromanipe*, assimilation, integration
